

292.033

062K

1992.033

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

292088

PETŐFI-KÖNYVTÁR

XII

PETŐFI SÁNDOR

ÉLETÉBŐL

IRTA:

EGRESSY ÁKOS

SZERKESZTIK:

ENDRŐDI SÁNDOR ÉS DR. FERENCZI ZOLTÁN

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

A Petőfi-Könyvtár t. olvasóihoz.

Tisztelettel felkérjük a Petőfi-Könyvtár olvasóit, hogy amennyiben a készülődő Petőfi-Ház ügye iránt érdeklődnek: az anyaggyűjtés nagy munkájában legyenek tőlük telhetőleg segítségünkre. Felhívjuk az illetők figyelmét arra, hogy köszönettel és hálával fogadunk minden Petőfire vonatkozó vagy vele összefüggésben álló ereklyetárgyat, kéziratot, egykorú (1842—1849) folyóiratot, hirlapot, cikkeket stb.

Ha ki ilyeneknek birtokában van: sziveskedjék azokat Kéry Gyulának a Petőfi-Társaság titkárának (lakik: VI., Bajza-utca 21,) Petőfi-Ház címére beküldeni.

Budapest, 1908 január 1.

A Petőfi-Társaság elnöksége.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

EZAKÖNYV

TULAJDONA

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:

Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

XII. füzet

EGRESSY ÁKOS

PETŐFI SÁNDOR ÉLETÉBŐL

Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi - Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyűjtése, feldolgozása s részben a nemsokára készen álló Petőfi-ház anyagának ismertetése czéljából új vállalatot inditunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben fog megjelenni, izléses kiállításban, illusztrálva. E füzetek később (számra 30 füzet) 15 diszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

mindig édes gyönyörűség. Azt hisszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportosításával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkészíteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimerítő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

- 1. Kéry Gyula: Friss nyomon.*
- 2. Baróti Lajos: Petőfi-adomák.*
- 3. Váradi Antal: Regényes rajzok Petőfi életéből.*

4. *Barabás Abel* : Felhők.
5. *Gyulai Pál* : Petőfi Sándor és lírai költészetünk.
6. *Dr. Ferenczi Zoltán* : Szabadság, szerelem.
7. *Bihari Mór* : Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.
8. — *Petőfiné Szendrey Júlia* eredeti elbeszélései.
9. *Endrődi Béla* : Petőfi és Arany levezése.
10. *Meltzl Hugó* : Petőfi tanulmányai.
11. *Farkas Emőd* : Petőfi élete.
12. *Egressy Ákos* : Petőfi Sándor élete.
13. *Déri Gyula* : Petőfi Zoltán és művei.
14. *Váradai Antal* : Az elzárt mennyország.
15. *Dr. Bajza József* : Petőfi István és versei.
16. *Gárdonyi Géza* : Jegyzetek Petőfiről.
17. *Dr. Somogyi Gyula* : Petőfi költészete.
18. *Kéry Gyula* : Ujabb leletek.
19. *Baróti Lajos* : Petőfi a ponyván.
- 20—22. *Többektől, névleg: Kont Ignác, Neugebauer László, Yolland Arthur, Szana Tamás, Szász Zombor és Vikár Bélától* :
Petőfi a világirodalomban.

23. *Hevesi Sándor* : *Petőfi lírai művészete.*
24. *Palágyi Menyhért* : *Petőfi művészete.*
25. *Dr. Ferenczi Zoltán* : *Petőfi születésének és eltűnésének irodalma.*
26. *Váradi Antal* : *Apróságok Petőfi életéből.*
27. *Péterfi Tamás* : *Petőfi-regék.*
28. *Endrődi Sándor* : *Petőfi a magyar költők világításában.*
29. *Szomaházy István* : *Petőfi, mint bohém.*
30. *Herczeg Ferencz* : *A Petőfi-ház.*

Budapest, 1907. deczember hó 31-én.

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán,
a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

Szerkesztik: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN

XII. FÜZET

PETŐFI SÁNDOR ÉLETÉBŐL

IRTA

EGRESSY ÁKOS

MÜHLBECK KÁROLY RAJZAIVAL

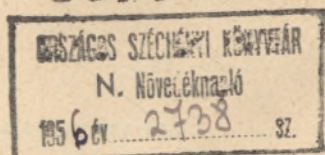
BUDAPEST, 1909

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

292033

Megismerkedésem Petőfivel.

„Gondoljak reád ?! Igen, fontos szellem, míg emlékeztetik fejemben !“ *Shakspere.*

A múlt század negyvenes éveinek elején, Petőfi költeményei már közismeretűek voltak, midőn vele családom körében személyesen megismerkedtem. Szabad szárnyalású szellemi termékei, a tavasz virágainak üdítő, balzsamos illatával hatoltak be iskolánk ódon falai közé s szívünk-lelkünk mámorában, a jelentkező világosság derengését hozsannával üdvözölte az ujhodni vágyó ifjúság. Verseit szavaltuk, daloltuk mindenfelé.

Petőfi, ifjú éveiben, színészsze lenni vágyott. Lenyügözhetlen, szabadságért hevülő lelke egész szenvedélyével ragaszkodott a független színészi pályához. A szinköltészet remekei után való sovárgása, a burkolt, de föl-fölcsillámló szabad gondolatok nyilváníthatása, a művészet fontos rejtelmek, a dicsőség varázsa s a mindennekfölött való magyar sovinizmusa, ellenállhatlan erővel vonzották, hevitették nemes érzelmektől duzzadt keblét, nagyra-törő szellemét... Hogyne kívánta volna hát meg-

ismerni, színről-szinre látni azt, akit vidéki vándorlásai közben, a „színészet mintaképeül“ hallott emlegetni, a színészek *elsőjét*, a legjelesebbnek hirdetett *Egressy Gábort*. A nagy példány deleje ellenállhatlanul vonzotta lényét, majd hozzáfűzte egész életére.

Egressy Gábor.

Ha Petőfit, vándorlásai közben, sorsa a fővárosba hozta, utolsó fillérét is a Nemzeti Színház előadásainak megtekintésére áldozta, hogy atyámat láthassa. Vacsorapénzét — mint ő maga mondá —

édesörömmel adta oda egy-egy karzatjegyért, hogy atyám játékától „részegülten“ térhessen haza s éberálomban tölthesse az éjt színészi ábrándképeivel. Ha pénze nem volt: statisztának vétette föl magát a Nemzeti Színházhoz, hogy atyám művészetét közelebbről szemlélhesse. Ha erre sem nyílt alkalm: órákig elácsorgott nappal a színház előtt, hogy atyám jövetelét bevárva, lépéseit némán, észrevétlenül kísérhesse a főváros utczáin. E rajongása atyám művészete iránt nem csökkent egy pillanatra sem, sőt évről-évre fokozódott.

Petőfi, önismeretre jutva, a színészi pályáról, nehezen bár, de végkép lemondott. S mint nekünk később bevallá, e lemondásra főképpen atyám művészetének fölismerése, nagysága készítette leginkább, melyet saját színészi képességével elérni, de még csak megközelíteni is lehetetlennek tartotta.

Költői tehetsége izmosodásával, állandóul Pesten telepedett meg. S már, mint az „Életképek“ című folyóirat munkatársa, a szerkesztőségi szabadjeggyel látogatta a nemzeti színházi előadásokat, leginkább akkor, ha atyámnak nagy szerepe volt. Ezt mindig végignézte, noha nyugtalan természete a türelemmel mindig erős harcban állt.

Ideáljával, atyám művészetével volt szive-lelke eltelve, midőn „III. Richard“ alakítását tőle átélvezte... Érzését, gondolatát nem tarthatta vissza többé. Elhatározását nyomban követte a tett, s ebben nem ismert habozást, ingadozást. Az előadás után felszólította a mellette ülő *Sükeit*, a

jeles esztetikust, atyám legrégibb barátját, hogy vezesse őt azonnal a szinpadra, atyám öltözőjébe, s mutassa őt be. A dadogó Sükei a legnagyobb készséggel vállalkozott rá. Atyám öltözőjébe érve, Sükei nagy sebbel-lobbal hozzákezd a bemutatáshoz; de minél hevesebben igyekszik ennek eleget tenni, dadogása annál makacsabbul lekötötte beszélőképességét:

— Va-va-va-van . . . sze-sze-sze-szer — hebegé.

— Szervusz, Gábor! — kiáltott közbe türelmetlenül Petőfi.

— Kedves Sándor! — viszonzá atyám. Ezzel megölelték, megcsókolták egymást s egy meleg kézszorítással megkötötték az egész életükre kiható barátságot.

Atyám, a színházból hazajövéen, lelkesülten, e szavakkal nyitott be a szobánkba:

— Anyjuk, tudod-e mi ujság? Megismerkedtem Petőfivel! — s a legnagyobb öröm és elragadtatás hangján beszélte el nekünk az egész bemutatási processust.

Barátságuk, ezidőtől kezdve, napról-napra bensőbb, szilárdabb lett. Közös elvek és érzelmek fűzték őket egymáshoz mind szorosabban, elválatlanul. Atyámat ép úgy hevítette a Petőfi költészete, mint ezt lelkesítette atyám művészete. Hévmérőjük nem szállt alá soha, sőt, időről-időre, tehetségeik izmosodásával, folyvást emelkedett.

Atyám ép úgy örvendett a Petőfi sikereinek, mint ez atyám növekvő fejlődésének, melyet, hogy

minél többször élvezhessen, gyakran, még vidéki vendégszereplési útjára is elkísérte.

Hazafiságuk, szabadelvűségük, rendíthetetlenül egy színvonalon állt. Ember- és világismeretük, társadalmi és politikai hitvallásuk, erkölcsi és esztetikai érzékük, vasszorgalmuk, előretörékvésük, valamint jellemeszilárdságuk, bármily körülmények között, összhangzó és változatlan volt.

Erősen demokratikus, köztársasági érzelműek lévén, rajongásuk a népjogért, a haza függetlenségéért, mint általában minden nemesebb eszméért, egy fokon, egyenlő mértékben nyilvánult. Ép oly csodálattal voltak eltelve a francia és angol forradalom nagy alakjai, mint az amerikai és lengyel szabadsághősök iránt.

Mig Shaksperet és Molièret bálványozták: lángoló honfiúi érzéssel buzdultak nemzetünk jelesei: Vörösmarty, Arany, Tompa, Garai, stb. dicsőítésére.

Kossuthot imádták; Bémet istenítették.

Csakis ez egymásban fölismert és nagyra-becsült tulajdonságaikkal forrt egybe — természetyszerűleg — oly szorosan barátságuk, melyet nem zavart, nem szakított meg, még — a halál sem.

Mint ernyedetlen szorgalmú emberek, legtöbb idejüket otthonukban töltötték, s a színházon kívül, más közhelyet alig látogattak. Az éjszakázásnak mindketten rabjai voltak. Petőfi csaknem minden éjszakáját íróasztala mellett virasztotta át; s atyám

minden szellemi munkáját az éj csöndjében szerette végezni.

Atyám ép oly sovány és sápadt volt, mint Petőfi, sőt ez, a sok dohányzástól inkább fakószínű. Atyámat ép úgy féltettük a mellbetegségtől, mint ő féltette Petőfit a sorvadástól. De ez aggodalmak daczára, egymás társaságában, mindketten fellillanyozottak, életvidorak voltak.

Majd együtt látogatták a „Nemzeti kört“ a Kunewalder-házban, hová Vörösmarty vezette be őket. Petőfi újabb költeményeivel, atyám: a Vörösmarty, Petőfi, Garai, Tompa, Czuczor s más jelesünk költeményeinek elszavalásával mutatkozott be. E „kör“ segítette „később Petőfit az „Összes költeményei“ első kiadásához; atyámat pedig minden egyes költemény elszavalásáért egy-egy arany tiszteletdíjban részesítette.

Rokonérzelmeiknek külsőségekben is igyekeztek később kifejezést adni. Egyidőben atyám, a német divat ellensúlyozására, keleti mintázatú selyem damaszt kelméből csináltatott magának sajátos szabású attilát. Egészen hasonlót készíttetett magának Petőfi is. Termetük csaknem egyenlő közép-magasságú volt. Járásuk egyaránt gyors és ruganyos. Egyikük sem szeretett a járdán menni, hanem lehetőleg az utca közepén, melyet a forgalom, az üzérkedési szellem, nem tett oly túlzusfolttá, s a gyalogjáróknak csaknem járhatlanná, mint jelenleg. Gondolataikba mélyedten, alig vetettek ügyet a járókelőkre, hogy bókolgatásnak, meg-

szólitgatásnak ne legyenek kitéve. Ezért sokan dölyfösöknek, összeférhetleneknek tartották őket.

Petőfi, mint én ismertem, mindig attilában járt, pantallonban; — nyakkendőt sohasem viselt, hanem lazán begombolt, keményítetlen inggallérja látszott ki csupán, inkább az attilán belül, s nem

ficsurosán kihajlítva, mint a hogy vásárra készített arczképein szeretik feltüntetni. Zimankós időben, fekete gallérköpenyét vette föl; más felsőruhát sohasem hordott, télen sem.

Közbevetőleg megemlítem, hogy Petőfi leghűbb arczképe az, melyet *Barabás Miklós* jeles festő-

művészünk rajzolt 1848-ban: fringióval az oldalán, a balkarján széles nemzeti színű szalaggal, s a mellén *korona nélküli* magyar címerrel, melyet neje: Szendrey Júlia himzett, veres, fehér, zöld-színű gyöngyökkel; e mintát Etel nővéremtől vette, ki atyámnak hasonlót készített.

Petőfi hangját a sok éjjelezés s különösen a szakadatlan dohányzás, tompává, ércztelenné tette. De azért beszéde kellemesen hangzó, tisztán artikulált, minden tájszólástól ment és bensőség-teljes volt. Az „S” betűt kissé öblösen ejtette. Szabatos kifejezései: igazi magyar accentussal — tájszólás nélkül — hullámoztak nagy, hófehér fogai közül. Két szemfoga, ha nevetett, a fog-sorából kissé előbbállónak tűnt föl; ezt, a kényesebb ízlésűek, rendellenesnek, kevésbé rokonszenvesnek találták; azonban a mi szemünkben: egyéniségének varázsa, költői lelkülete teljesen eltüntette támadható skrupulusainkat.

Erős állcsontjai, sovány arcának rendkívül határozott jelleget, erős kifejezést adtak, s elő-haladottabb korúnak tüntették föl, mint amennyit ifjú éveihez mért vékony bajusza mutatott.

Szépvgású, tündöklő nagy fekete szemeiben tükrözött egész lelkivilága. Ifjui hev és szellemerő, ábrándosság és férfias akarat, szívjóság és nemes harag gyúpontja volt az. Exaltált perczeiben szórt villámait ma is látni vélem. Bűvösebb hatású, fönségesebb kifejezésű szemeket sohasem láttam.

Magas értelmiséget sugárzó domború homlokát

sűrű fekete haj körítette, melyet fölfelé fésült, választék nélkül.

Petőfi azidőben többnyire egy kopott, elnyűtt lovagvesszővel járt, melynek foszladozó végét göcsre kötötte, hogy a továbbfoszlástól megóvja. Nyelét egész marokra fogta s nagyokat suhintott vele menetközben a — levegőbe, s ha tehetett, legörömbösebb egy-egy útjába tévedt, kudorgó pincsi-kutyára. „E mihaszna fajt ki nem állhatom“, mondá, midőn egy alkalommal vele mentem, — s ritkán mulasztotta el, ha pár lépés kitéréssel is, hogy egész erejével rájuk ne suhintson.

A már említett „III. Richard“ előadása után gyönyörű színbirálatot írt az „Életképek“-ben atyám alakításáról. Majd megáradt szíve-lelke egész melegségével írta meg hozzá gyönyörű versét:

„Megénekellek, bár te léssz oka,
Ha énekem tán szabadon nem szárnyal:
Lerészegítéd szomjas lelkemet
Művészetednek édes italával! . . .“ stb.

S a bemutatkozást követő naptól kezdve, házunknak csaknem mindennapos látogatója lett. Nálunk csakhamar otthonosan érezte magát. Családunk tagjaival szemben: dévajkodó, vidám, szeretetreméltó s szellemi sziporkázásaival végtelenül kedves, lebilincselő tudott lenni. Ezért mindig örömradiállal fogadtuk megjelenését, a nap

bármely órájában. Atyámnak nem lehetett oly szorgos elfoglaltatása, mit a Petőfi jöttékor abba nem hagyott, — s komorságát föl ne derítette volna. Rendesen egy-egy költeményét hozta el atyámhoz, hogy bemutassa, mielőtt kinyomatta. Szerette hallani atyám előzetes véleményét, melyre sokat tartott. S minthogy verseit jobbára éjjel írta meg: a kézirattal azon melegében, olykor már a hajnali órákban atyámnál volt, akit rendesen ébren talált. Nagy hatással volt e közlékenység Petőfire, mert tudta, hogy atyám ép oly őszinte, mint szigorú bírálója, — s akit mindig extázisba hozott lángelméjének tökélyesbülő termékeivel.

Korareggeli látogatásaival legelőbb is nekem és Árpád öcsémnek kellett tudomást vennünk; mert mi az atyám előszobájában háltunk s Petőfi — átmenőben — először is minket riasztott fel, ébresztőül rendesen egy-egy hatalmas „baraczk“-ot nyomván csontos ujjaival a fejünkre. S meggyőződésből mondhatom, hogy Petőfi — minden vézinasága mellett is — kitűnő izomerővel bírt. Parolái, mikben egyszer-másszor részesített, oly ropogósak voltak, akárcsak a *Jókai* vasmarkú kézszorítása, melyről kiváló humoristánk: *Bernáth Gazsi* azt jegyezte meg, hogy „még a beszterczebányai prés alatt megedzett rézgaras is óbégatna tőle!“ Ám, azért e parolák és baraczkok akkor sajogtak nekünk legfájdalmasabban, mikor már nem részesülhettünk többé belőlük.

Nagy családi örömnép volt házunknál Én

és Árpád öcsém, egy évi távollét után, megérkeztünk Kézsmárkról a „német szó“ kurzusáról. Minden oldalról ostromolnak, gyötörnek a német beszéd examinálásával. Persze, hogy sikertelenül; mert a németből alig tudunk valamit. A kézsmárki polgárság már akkor inkább szeretett velünk magyarul társalogni s így az ottlétünknek kevés foganatja volt. S visszajöttünk úgy, ahogy elmentünk: sült magyarokul. Petőfi titkolt örömmel vette ezt tudomásul, s ezért legtöbbet dévajkodott velünk, látogatásai alkalmával, német kérdéseivel, faggatásaival . . .

— No hát, — mondja, — ha le tudjátok fordítani a német versemet: megkérem a nagymamát, hogy holnapra lekváros derejét készítsen a számotokra!

Ez volt a legkedvesebb ételünk, amelylyel biztosan léprecsalhatott bennünket. Papírt vett elő s leírta a verset:

„Drei Apfel und a halber,
Liesz dich rufen: kamst nicht her,
Bist nicht kommen: bliebst dahaam,
Bist geworden Fra-maam.
Hej, huj! meinetwegen!
Hab' ich auch a Bluml gsegen;
Hej, huj! Sommers thu ichs pflücken pflegen.“

— Ime, itt van; holnap előkérem a fordítását. S a verset a markomba nyomva, távozott.

Mintha egy arasznyit nyúlt volna az arczunk meglepetésünkben, ijedtségünkben. A családtagok

tanácstalanul sompolyogtak el mellőlünk. Bálványnyá merevülten, csak ketten maradtunk az asztalnál: öcsém és én. Jóideig szótlanul bámultunk egymásra . . . Némán és kétségbeesve keresztük egymás szemeiben a vígasztalást, a kibontakozás módját. Hasztalan. Nincs szabadulás. A gonosz Sándor bácsi pellengére állít bennünket: ránk süti, hogy nem tudunk németül. Kihez folyamodjunk segítségért? . . . Hiszen az egész családban nincs senki, aki annyi német tudománynyal bírjon, — mondám szorult lélekzettel, nagy szünet mulva. De bizony van! vág közbe nagy fifikával Árpád öcsém. Hát Etelka?! . . . Forduljunk hozzá! Neki kell bennünket megmenteni a szégyentől! . . . esetleg: a fenyítéktől! . . . Etel nővérem már két év óta járt a Tóth Teréz híres nevelőintézetébe. Azidőben elsőrendű nőnövelde volt a fővárosban, hová keresztatyja: *Fáy András* költségén volt fölvéve. Hogyne tudna ő németül?! hiszen a hét bizonyos napjain, a tanrend szerint, csak németül szabad az intézetben beszélni. Neki bizonyosan van már annyi gyakorlata, hogy a Petőfi feladványát megfejtethi. Ez eszmétől megragadva, mintegy villámütésre ugrottunk fel s rohantunk Etelkához.

Az egész délutánt a fordítással küzködve töltöttük nővérem — és a német szótár segítségével. A szavakat szép szórendben le is fordítottuk. De a mondatok összefüggését sehogy sem birtuk megtalálni.

Régi jó cselédünk: a Trézsi hozta az uzsonna-

kávét, s töprengésünket látva, közbeszól: „mindjárt elhozom én a Franczit, — ez volt az udvarlója — ő jól tud németül, majd segít az maguknak!“ S úgy lőn, mint mondá. Az elősiető Franczi csakugyan már az első sor fordításánál ráismert a német plundrába öltöztetett „Három alma meg egy fél“ — kezdetű magyar népdalra, s nyomban el is énekelte nekünk nagy örömünkre és megvigasztalásunkra az egész szöveget; aztán addig ismételte, míg megtanultuk mindhárman.

Nosza, loholtunk mindjárt az örvendetes értesítéssel a nagymamához: „Nagymama! kedves nagymama! holnap lekváros dereje lesz; lefordítottuk ám a Petőfi versét s tudjuk is a nótáját!“ S hogy meggyőzzük felőle: tüstént felolvastuk s el is daloltuk neki . . . S még a jó nagymama segített helylyel-közzel a dallam helyes éneklésében.

Másnap Petőfit *kórusban* vártuk az ebédre, melyhez hiva volt . . . S a nagymama pompás lekváros derejéjétől piroslott szánk, arczunk s az egész társaság kedélye a tudatban, hogy kifogtunk a Petőfi cselvetésén, aki jókedvében olyan édes barackkokat nyomott jutalmul a fejünkre, hogy még másnap is dörzsöltük a helyét.

Többször hallottam hiesztelni Petőfi felől, hogy ilyen-amolyan ellenszenves, duíva modorú ember volt! . . . Igen ám, azokkal szemben, akik ellenszenvére, haragjára rászolgáltak. Mert szivből-lélekből utálta, megvetette a szolgalelkűeket, a

hipokratákat, a nyegle szószátyárokat, a nagy-képüsködő himpelléreket, a tehetség nélküli fel-tolakodókat, az idegeneket majmoló divatbohó-czokat, kiket a társadalom harlekénjeinek tekintett, az elvteleneket, az aposztatákat, s különösen a gyanus, a rossz hazafiakat. Mintha most is halla-nám ez utóbbiakat sujtó anatómáját: „Kötelet, golyót nekik!”

Tudva van, hogy Petőfi mindennekfölött egyenes-lelkű, hizelgést nem ismerő, szókimondó, szabad-gondolkozású ember volt. A jók és méltók iránti szeretetében határialan, a rosszak és méltatlan-nokkal szemben irgalmatlan.

Ihletsége roppant látókörével, csodás erőinek tudatában nem ismert határt. A fény nem vakította, a sötétség nem félemlítette meg. Bátor, szabad sasként emelkedett a nap tűzéhez, hogy fényét vizsgálja és szintoly szabadon és merészen csapott alá a haza földjén burjánzó korcsokra, árulókra, kikkel szünetlen harczban állt.

Azonban, semmi sem bizonyíthatja hatható-sabban Petőfi gyöngéd érzelmeit, nemes izlését, fönnkelt gondolkozását, szeretetreméltóságát, mint teljes meghódolása az érdemesek, — a nemzet jelesei, — legjobbjai előtt, kiket nagyrabecsült, szeretett s akikkel állandóan a legbensőbb egyet-értésben, viszonyos barátságban élt.

Sándor nevenapján.

(1845. márczius 17.)

„Lám, s ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen :
Itt van egy szobában, mult, jövő és jelen ! . . .“

Petőfi.

A legtisztább, a legmagasztosabb érzés a családban él. E szentély az, hol Isten hozzánk legközelebb van, megosztván velünk lényét, a mindenséget egybefoglaló szeretetet. Innen van, hogy az örömek és fájdalmak között, miket a sors részünkre juttat, legbensőbbek, legmaradandóbbak azok, melyek a családeletről folynak.

Ily családi körnek az oltártüze lobogott a mult század negyvenes éveiben a pesti „kerepesi“, ma „Rákóczi“-út egyik régibb alkotású házában, melyet egy nagy színészcsoport tartott megszállva. A háztulajdonos Müller volt, aki már a közelben megnyílt Nemzeti Színház magyarosító hatása alatt „Molnár“-ra változtatta nevét. Bár németajkú volt, s a magyar nyelvet törve beszélte, de rendkívül hazafias szellem hatotta át egész családját. A Nemzeti Színház előadásait állandóan látogatta. A szabadságharcz idejében testestől-lelkestől a nemzeti kormány híve volt; maga lelkes nemzetőr

lett; fia pedig, az első zászlóalj vitéz honvédei sorában küzdött mindvégig. A fegyverletétel után számtalan menekült talált házában biztos menhelyet. E házba menekültem 1849-ben, a budai várfogságomból megszökve, néhány napi tartózkodásra én is; és a derék Molnár honfiui erős pajzsa védett meg az elárultatás ellen.

Molnár nagy terjedelmű, egyemeletes bérházát egész színész-kolonia szállt meg. Csaknem minden lakosztályát egy-egy színészcsalád bérelte ki, — a mai viszonyokhoz képest, mesés olcsó árban. Családom egy elsőemeleti két ablakos, alkóvenes utczai szobáért, nagy előszobával, konyhával, tágas kamrával és egy udvari szobával együtt, nyolczvan pengőforint évi bért fizetett, melyet a nemeslelkű házigazda, míg élt, egyszersem emelt föl, sem másnak bérbe nem adott. Pedig az egész ház zsongott-bongott éjjel-nappal a bennlakó műzsafiak versenyző munkazajától. Zongorajáték, cigányzene, ének s hangos szereptanulás nem szünetelt ott egy perczig sem.

Földszint balra lakott a *Fáncsy*-család; jobbra: *Egressy Béni*, ifjú nejével, a viruló szépségű *König Rózával*, a későbbi *Csengery Jánosnéval*. A többi földszinti lakásokat felváltva birták: *Udvarhelyi Miklós*, *Czakó*, *Réthy*, *Hubenay Ferencz*. Az emeleten lakott, az utczára néző részen: *Szentvőtery* az édesanyjával; tőle balra: *Kőszeghy*; jobbra: *Egressy Gábor*, a családjával. Az udvarra nyíló emeleti lakásban vonult meg a Nemzeti

Színház legujabban szerződtetett ifjú színésze, a Szentpétery pártfogoltja és kedvence: a vidám-kedélyű *Szigeti József*.

Mindannyian ihlett papjai a főváros amaz új templomának, melyet a fölébredt nemzeti becsvágy emelt, hogy érvényt szerezzen a magyar kulturális érettségének, tetterejének, hazafiságának.

E színészek mindegyike át volt hatva a tudattól, hogy az ország elsőrendű színházának állandósítására, jövője biztosítására: művészi emelkedettség, tiszta honfitüz, a nemzeti lelkesedést ébrentartó s mindinkább fokozó, fáradhatlan törekvés, ernyedetlen munkakedv szükséges.

Innen volt, hogy író és művész karöltve gyujtott fáklyát ez úttörő munkához, mialatt, közös dicsőségük sugáraival világosságot, fényt derítettek a haza korszakalkotó nagy napjai elé.

A Molnár-ház mindenik színészlakója egész szenvedélylyel élt hivatásának.

A dráma képviselői számosabban lévén, ezek gyakorlata, önképző lármája hangzott ki legtartóssabban. Kifogyhatatlan változatú, szinpadi alakjaik megelevenítésétől, hangos, jellemzetes idomításától rengett a ház — kivált a téli időszakban, mikor állandóan otthonukba voltak szorulva. Mert az enyhébb, a melegebb időszak beálltával, gyakorlataik színhelyét a szabadba tették át: a Városligetbe, a Svábhegyre, a Rákosmezőre, vagy: az Orczy-kertbe. Játékgyakorlataikhoz e helyeket találták legalkalmasabbaknak.

Az operai tagok közül: Kőszeghy az emeletet, Udvarhelyi a földszintet rezegtették meg hatalmas mély hangjaikkal; különösen Kőszeghy, fáradhatlan, berekedhetlen volt; minden operai szerepét otthon, zongora mellett gyakorolta egész nap. Hangját meg is edzette annyira a kitartó iskolázás által, hogy ötven évre kiható erővel és klassziciztással érvényesíthette, ami szinte páratlan rekord az operai világban.

Legváltozatosabb munkát végzett Eressy Béni s talán a legfáradságosabbat is. Ernyedetlen szorgalommal magától tanult meg zongorázni; majd: zenei képzettségét odafejlesztette, hogy csaknem minden hangszeren tudott játszani, sőt tanítani is. Így, e földszinti lakásán tanította be az ország különböző vidékéről összehozott cigány zenész-

suhanczokat, éveken keresztül, a hangszereiken való rendszeres játszásra, kiket aztán zenekarrá csoportosított. Ez volt az *első* magyar cigányzenekar, mely műszabályos oktatást nyert s amelyet Egressy Béni annyira kiképzett, hogy azzal körutat téve, úgy a hazában, mint a külföldön mindenütt köztetszésben, lelkes fogadtatásban részesült. E cigányzenekar betanítása egész nap folyamán tartott, s a különböző hangszerek zengése-bongása töltötte be az egész házat, reggeltől késő estig. E zenekar, később, a *Sárközy* vezetése alatt lett népszerűvé országszerte s a szabadságharcz ideje alatt, kezdetétől befejeztéig, hiven, kitartóan kísérte, lelkesítette honvédeinket.

Egressy Béni csodás munkabírást jellemzi, hogy sokoldalú elfoglaltatása mellett, szabad óráiban, melyek — szinpadi működése folytán, csak éjjeliek lehettek — mintegy háromszáz népdalt szerzett, köztük: a pályadijas „Szózat”-ot s több mint kétszáz szindarabot fordított a Nemzeti Színház számára s megírta „Bátori Mária”, „Hunyady László” s „Bánk-bán” operák szövegét. Bámulatos, hogy hol vette e rengeteg munkához — a szellemin kívül — az emberfölötti fizikai erőt?! S míg e fölött töprengünk: mély hódolattal hajlunk meg ama dicső kor titáni munkabírása előtt!

A Molnár-ház színészlakói csaknem mind Szentpétery-nél étkeztek, aki párját ritkító, izletes magyar konyhát tartott, melynek városszerte nagy hire volt, különösen az írói és művészi körökben. Nem

csekély érdeme volt ebben — a kedélyes, vendég-szerető házigazda bonhommiáján kívül — a Szentpétery édesanyja, az én felejthetetlen nagyanyám rendkívüli ügyességének s természettől nyert szakértelmének is, akinek nagy gonddal készített, ízletes ételei gyakran édesgették asztalához vendégekül, esetleg kosztosaiul, a házbanlakó színészekén kívül, családunk oly ismerőseit és barátait, mint: Déryné, László, Hegedüs, Lendvay, Füredi, Szigligeti, Bartha, Szilágyi Pál, Megyeri, Szerdahelyi József, Diósi Márton, Sükei, Garai, Obernyik, Vörösmarty, Gál, Tompa, Barabás Miklós, Brassai, Szemere Pál és Miklós, Jókai, Krizbai, a Vahot testvérek, Kazinczy Gábor és Petőfi.

Szentpéterynek a mi családunk tagjai állandóan fizető kosztosai voltak. Petőfi, atyám kedvéért, hogy vele minél többször együtt lehessen, jelentkezett fizető kosztosul Szentpéteryhez.

Ez összejövetelek zamatját természetesen a társalgás adta meg, mely gyakran a közre kiható föllendülésben nyert kifejezést, maradandó emléket. Így Petőfinek, Vörösmartynak, Tompának, Garainak, Szemere Miklósnak, Jókainak számtalan költeménye, Czakónak, Hegedüsnek, Obernyiknek, Vahotnak, Szigligetinek egy-egy szinmű tárgya, Egressy Béninek, Szerdahelyi Józsefnek sok népszerűvé lett dala e társaskör szellemi érintkezése útján fogamzott meg, az itt lefolyt beszéd tárgyakból nyert anyagot, szárnyakat, örökéletet.

Petőfi igen kevés étkü volt. Levest, húst evett

csupán; a többi ételt alig izelte. De a töpörtyüs pogácsa kedvencz eledele volt, amit a nagymama kiváló izléssel tudott készíteni. Ily alkalommal tovább is elidőzött az asztalnál. Az asztali szomszédjával: atyámmal, rendesen valamely tervbenlevő, vagy már kész műve felől referált, tanácskozott. Csaknem mindennap előhozakodott kedvencz témájával: *Shakspere*-rel, vagy ennek egy alkotásával, melyet atyám éppen tanulmányozott. A *Shakspere*-név itt vésődött először legélénkebben az emlékezetembe.

Petőfi nagy humorista is volt, s felvillanyozott kedélye gyakran derítette föl a társaságot; különösen boldognak érezte magát, ha atyám komor kedélyét fölvidithatta, vagy éppen hangos, kitörő kaczagásra birhatta; ilyenkor maga is accompagnirozott, de csak szakgatott nevetéssel; nem szerette a kiálló szemfogait láttatni, kivált, ha nővérem is jelen volt.

Szentpétery, mint a fejlődő tehetségek barátja, gyámolója, serkentője, Hegedüst, Szigligetit, Obernyiket, Czakót, Vahotot tartotta lekötve, tanácsával, jóakarató bírálatával; Szigeti József pedig, aki rendesen mellette ült, s akit Szentpétery nevelt fiának, utódjának tartott, a vele való mindennapi érintkezése útján fogott szikrát későbbi jeles színművei megírásához.

A szellemi delejek e folytonos egybekapcsolásának az eredménye volt ama termékenység és sok oly fönséges alkotás, mely a társaság tagjainak

emlékét maradandóvá tette, s amelyek létrehozásához együttlétüknek *kijelölten* szüksége volt!

Az asztali csemegéhez tartozott olykor-olykor a szellemes *Diósi Márton* mnemonikai bemutatkozása, mely abból állt, hogy: miután az asztaltársaság egy iv papírt teleirt a legkülönfélébb, összefüggés nélküli szavakkal, e szóhalmazt Diósi, egyszeri átolvasásra, hiba nélkül elmondta. Az emlékező tehetség erejét, atyám, mint mechanizmust, határozottan a gyakorlatnak tulajdonította; de a Diósi sajátos képessége mégis bámulatba ejtette s mindnyájunk csodálkozását vonta magára.

Az alkalmi produkciókhoz tartozott néha a családi csemeték megszavaltatása, vagy: megénekeltetése is! S kegyeletes hálaérzéssel kell visszamlékeznem ezidőből a bátorításul juttatott csengő jutalomra, melyben leginkább nagybátyám Szentpétery s a galans Lendvay nagylelkűsége részesített bennünket; Szentpéterynek a „Szózat“-ot, Vörösmartynak „A magyarokhoz“, Petőfinek a „Kont“ című költeményt kellett elszavalnunk. Lendvaynak a „Lengyel“, Egressy Béninek a „Magyar himnusz“ kellett elénekelnünk. De legzajosabb tetszést arattuk az „Árpád“ című költemény elszavalásával:

„Hazám szerzője dicső Árpád,
Egy kis ivadék szólal hozzád:
A kis ivadék im, én vagyok,
A ki nevedre fellángolok! . . .“ stb.

Ezt rendesen a nagymama jutalmazta legbecsesebb ajándékával: a kedvelt mákos-diós kiflijeivel, miket dugaszban, mindig készen tartott számunkra a zsebeiben. Legyen áldott emlékezte! . . .

Asztalunknál érte meg Petőfi, 1845-ben, márczius 17-dikén a nevenapját . . . Nem volt semmi előkészület. A névnapi alkalomra nem gondolt senki, talán még Petőfi sem. Csupán a kalendáriumismerő jó nagymama, — aki azonban mélyen hallgatott . . .

Petőfi javában diskurált atyámmal s jóízűen ropogtatta még az ebéd befejezése után is a pogácsát, melyet szakadatlanul rakosgatott tányérja elé a gondos nagymama.

Vendégeink, kosztosaink az asztaltól már mind eltávoztak. Minket, családtagokat, az izléses pogácsák ottmarasztottak. A szeretet képe látszott ülni a magára maradt családi szentély fölött, melyet a legtisztább, legmagasztosabb érzés fogott körül . . . A nagymama szemei ragyogtak a boldogságtól . . . A legbensőbb anyai érzés csillogása volt, az árván maradt, apátlan és anyátlan ifjú vendége iránt . . . A pogácsa meg csak fogyott, s a tál újra meg újra megtelt . . . A nagymama boldog meglepéssel, kedveskedve nógatja, tologatja Petőfi elé:

— Tessék, tessék, kedves Petőfi úr! Csakúgy, mint otthon! . . .

— De édesanyám, — mondja Szentpétery, — mialatt maga is mohón falatozza a friss sütetű

pogácsákat, miket a jó nagymama a vendégszeretet kiapadhatlan bőségszarujával rakosgat eléjük, — mi jutott eszébe? . . . Ráadásul ennyi pogácsa! ?

— Hát . . . hiszen ma Sándor napja van! — szól kigyuladt arczczal a nagymama, jóságosan Petőfi felé fordítva tekintetét.

Mind gondolkozóba esünk . . . Én és Árpád öcsém, szájtátva meredünk Petőfire . . . aki feszélyezetten tolja székét ide-oda. A szemközt ülő Etel szeme nagyot villan Petőfire, mit ez jóleső érzéssel fog fel . . .

Atyám felugrik ülőhelyéből.

— Igaz a! hiszen ma Sándor napja van! — kiáltja örömteljes elragadtatással, — és mi ezt nem is tudtuk! . . . Isten éltesse, Sándor! . . .

— Éljen — éljen — éljen! — hangzik nyomban reá a család üdvkiáltása . . .

Petőfi a nagymamához siet, kezét csókol s az elfogultságtól remegő hangon mondja:

— Köszönöm, nagyasszonyom! . . .

Egy hó elmúltával Petőfi kosztpénzt akar fizetni Szentpéternek . . . Ez, mint magányos özvegy ember, gondtalanul élván elsőrendű színészi fizetéséből, a szűk anyagi viszonyok közt élő kosztosaitól az ebéd árát nagyritkán, vagy éppen nem fogadta el; így Petőfitől sem.

— Hagyjuk jobb időkre, kedves Sándor! — mond, s erős kézszerítással a pénzt a Petőfi markába visszanyomja.

Petőfi hálásan megköszönte Szentpéter jószívü-

ségét; de nagylelkűsége annyira feszélyezte, hogy az ebédhez többé nem jött el. Atyámat azonban továbbra is látogatta, sőt közös érdekük gyarapodásával, még gyakrabban, mint azelőtt.

A Petőfi nevenapját követő harmadnap reggelén, a nagymama ablakában egy szép bőrkötésű új zsoltárkönyvet világított meg a felkelő nap fény-sugára. A könyv borítékjára ez volt írva: „A leg-áldottabb szívű Nagymamának! . . .“

A nagymama úgy vette észre, mintha a Petőfi alakja surrant volna el az ablak mellett . . .

A jó nagymama igen vallásos, hitbuzgó tiszteletesné volt, s ódon, kopott zsoltárkönyvéből naponként többször szokott énekelgetni kis udvari szobájában . . . S erről Petőfi tudomással birt.

Kirándulásunk Petőfivel a Rákosmezőre és Visegrádra.

— — „A végtelen róna virágba borulva, —
Odább dalos erdők lengő koszorúja“ . . .

Endrődi Sándor.

Mintha a színészek összetartása a mult század negyvenes éveiben bensőbb, családiasabb, állandóbb lett volna. A lángoló szeretet, — melylyel közösen és egyenlő mértékben áldoztak művészetüknek, — a rokonérzést, a testvéries viszonyt erősebb kötelekkel tartotta fenn a pályadíjért versenyző kortársak között. „Jour“-nak, „banket“-nek híre sem volt. A „soiré“-kat sem kedvelte a negélyezést nem ismerő, feszélytelen magyar vendégszeretet. A rideg formalitásnak, az erőltetett kedvtelésnek,

valamint a szemtől-szembevaló dicsérgetésnek, a kölcsönös tömjénezésnek nem voltak barátai. Ismerkedésük, bemutatkozásuk szinpadi fogások nélkül történt, — az érzés keresetlen megnyilatkozásával, az őszinte jókedv tiszta derűjével.

A nyári szünidő alatt, az operai előadások napjain, sorra kerültek a kirándulások a szabadba, a zöldre, miknek atyám különösen nagy kedvelője volt, s amelyekben a Nemzeti Színház tagjai többnyire családtagjaikkal együtt résztvettek. Atyám, mikor a bársonyos puha gyepre leheveredhetett, boldogan mondogatta: „Most szabad, független vagyok, ez a hely az én háborítlan tulajdonom!”

Olykor valóságos olympusi ünnepek voltak e kirándulások: a művészet fölkentjei a szellemileg egyenlő ranguak társaságában.

Atyám, szabad óráiban, „Daguerrotip” képek készítésével foglalkozott, melyeket azidőben hozott hazánkba a francia feltaláló élelmessége. Arczképei igen tiszták voltak; szebbek, mint a mai fotografiák; de mulékonyak. Pár év alatt a világosság teljesen elhalványította, megsemmisítette az alakok körvonalait. Atyámnak — magánhasználatra — saját gépezete volt, melylyel lefényképezte családtagjait, ismerőseit, barátait, s a különféle kedélyállapot változataiban önmagát, — nem hiuságból, hanem hogy — szükség esetében — a különböző pózokat mintául használhassa alakításaihoz. Petőfit is rávette egyetlen egyszer a pózra; de többször nem állt kötélnek. Teljes-

séggel nem szerette magát képmásoltatni. „Utálom a bálványt, a valónak hazug mását; aki szeret: megőriz lelki szemeivel“ — hangoztatta sokszor.

Beállottak a rekkenő nyári napok. Szabad napunk van. Készülünk kirándulni a Rákosmezőre. Előttevaló este nagy sürgés-forgás van a nagymama konyháján. — Anyám és Fánicsyné szorgosan segédkeznek neki az élelmiszerek becsomagolásában. Így a többi színész-családok, melyek velünk tartanak.

Másnap, kora hajnalban gyülekezik a nagy színész-karaván a Szentpétery lakásán. Az érkezők közt legelső Petőfi, aki már az előző napon bejelentette, hogy velünk tart. Ő hozza a nagymama pogácsával terhelt tarisznáját, mire a nagymama föl kérte. A nők és a gyermekek az élelmi szerekkel, takarókkal, pléddel, némi ágyneművel és pokróczokkal, ponyvákkel megrakott kocsikon jönnek. A férfiak gyalog, közöttük Petőfi, atyámmal legelől; Szigeti József és Réthi a nyomukban. Ők négyen néhány száz lépéssel előbbre haladnak, hogy az alkalmas letelepedő helyet kijelöljék s a földhányással védett tüzelő gödröket megássák.

A nagy színészbarát és akadémiai tag: *Zsivora György* ajánlotta föl ez alkalomra a Rákos folyó melletti gyönyörű ligetét mulató helyül a Nemzeti Színház tagjai számára. Idilli tanya, hozzá: borutlan nyári nap.

A hűsítő Rákosfolyó partját szegélyező bársonypuha pázsit körül: elszórtan nyír-, fűz- és akácza

árnyékos lombjaival boritva. Odább sík, gyepes terület, körülvéve cserjék, szederfák, bokrok csábos berkeivel. Amott, a lankás hegy oldalán csergedező kis patak, mely hangos csobogással önti a Rákos vizébe kristály-hullámaint. Az egész környéken ózondús, üdítő levegő. Az árnyékban hűsülő madársereg életkedvtől áthatott vidám csicssergése.

Ilyen lehetett a Nimfák mulató tanyája, az istenek gyönyörködtetésére.

Kevés vártatva érkezik nagy zajjal és kigyuladt arczokkal, dalolva, kurjongatva az egész társaság. Itt vannak: Fántsy, nejével és Adél leányával, — Szentpétery édesanyjával, Czakó, László, Szigligeti, nejével, Lendvay, atyám, anyám, Etel és Árpád testvéreim, Szigeti József, Réthy, Komlóssy, Ida és Paula leányaival, Szilágyi Pál elmaradhatatlan vadászkutyájával, Béla és Lilla gyermekeivel, Udvarhelyi Sándor, Balázsi, Hubenay Ferencz, Petrik, Molnár, Török Miklós, Tóth Soma, Barta, nejével és Attila fiával, Déryné, Laborfalvi Róza, Lendvayné-Hivatal Anna, Miskolczy Júlia, Kovácsné, mindannyian a Nemzeti Színház tagjai. Petőfi nyomban családunk elé siet, s a berek egyik legszebb pontján jelöl ki helyet számukra. Etelnek a fák ágaira hintát köt, hintázza, becsezgeti; a nők csoportjában vele lapdázik, cziczázik, kergetőzik; kétségbe van esve, mikor nagy buzgalmában Etelt — egyensúlyt veszítve — a hintáról lepottyandja; mentegetőzik, élcel, míg Etelt ismét

nevetésre bírja. Általában a férfiak mulatozása kevésbé érdekli, egész nap folyvást Etel közelében tartózkodik, leginkább őt szórakoztatja. Itt fogamzik szívében, lelkében, ama szép költemény, melyet később oly ragyogó fantáziával írt hozzá

„Ez a te leányod, Gábor? . . .” stb.

Szigeti és Réthy a tüzhely fölszerelése körül sűrűlődnék, mély gödröt ásnak s fölibe helyezett faágakra rakják a bográcsokat; az italneműeket palaczkokban, a földbe ássák, hogy hűsen maradjanak. A főzéshez a nők háziköténnyel, be-
kötött fejjel és felgyürkőzve hozzálátnak; a férfiak

felváltva segédkeznek a főznivaló kézhezadásában. A családapák köteleken lógó hálókát erősítenek fákra, nyugvóhelyül a nőknek s a leánygyermekeknek.

A férfiak nyárson sült szalonnát reggeliznek; a nők kávét és kalácsszeleteket osztanak szét.

Némelyek, reggelizés után, a Rákospatakba mennek fürdeni. Mások leheverésznek a patak partján horgászni. A gyermekek ürgelyukat öntenek; madárfészket keresnek.

Az egész társaság az ily kirándulásokra alkalmas nyári pongyolaruhába van öltözve. Legtöbben viseltes szinpadi ruháikat hozták magukkal; így Lendvay: „Figaro“ spentzert, matrózkalapot; — atyám: kék-vászon munkás-zubbonyt; — László: a „Korpádi Lajos“ koczkás ruháját; — Szentpétery: bő vászonbluzt; — Fántsy: török kaftánt; Réthi és Szigeti felgyürt magyar inget vettek magukra; — csak Petőfi maradt hétköznapi fakószinű attilájában.

Déltájt föleresztik a galambokat czéllövésre. Udvarhelyi Sándor mesternek bizonyul, s hogy ezt méginkább demonstrálja, fogadásból pénzdarabokat dobhat fel s azokat lövöldözi keresztül. Diadallal ünneplik: nagy lombfa-koszorút kap, melyet egész nap a fején visel. Petőfi a lelőtt galambokat a bámészkodó parasztgyerekek közt osztja szét, kik galambtollakat tűzve kalapjaik mellé, nagy örömiadallal futkosnak a potya zsákmánynyal.

A nők és férfiak egy része quartettet énekel, Déryné támogatja vezérhanggal és taktustartással.

Leopold, a színház németajku szertárosa is velünk van. Igen bohókás, eleven fiú. Németes magyarsággal szavalja és esetlen taglejtésekkel kíséri a „Kont“-ot; imitálja Lendvayt és atyámat szinpadi allűrökkel; sőt énekelve utánozza Schodelné „Normá“-ját és „Borgiá“-ját, a társaság rendkívüli mulattatására.

Tóth Soma két kis, fából faragott baltával „kánász“-tánczot jár; majd a fák tetejéről szédítő magas ugrásokkal sikoltoztatja a gyöngébb nemet.

A bájos Telepy Málka és fürge testvéröccse Károly, mókás „sváb“-tánczot lejtenek.

Végre Réthy taraczdurrogással jelenti az ebéd idejét. Mindnyájan: nők, férfiak vegyesen, családias csoportokra oszolva, nagy kört képeznek, letelepszene és hozzálátnak a lakmározáshoz. A nők felszolgálnak s vetélkedve kínálkoznak az izletes elemozsiákból, az otthonról hozott jobbnál-jobb ennivalókból.

Már nagyban puffognak a borvizes üvegek, midőn — Petőfi intésére — Egressy Béni elővezeti rejtett helyéről, hirhedt cigány zenészeit, kiket maga tanított be, s a társaság nagy meglepetésére eljátszatja velük legujabb zeneszerzeményeit.

Azidőben Béni zeneszerzői tehetségének delelő pontján állt. A népeletbe átment dalait hangoztatta az egész ország, a főváros minden zongorája és zenekara. A népszínművek tele voltak dallamos keblének szebbnél-szebb megnyilatkozásaival. Nagy tehetsége iránt, első sorban is, pályatársai visel-

tettek a legmelegebb rokonszenvvel: szerették, ünnepelték, bálványozták. Csak egyedül Szentpétery volt vele nagy haragban. S ezt a színészek tudták. Ezért a mostani megjelenése zenekarával a Rákoson, a hol Szentpétery is jelen van, mindnyájukat meglepte, megdöbbentette. E csselfogást Petőfi inscenizozta. Ő vette rá Bénit, s eszelte ki a kibékitő módot. Ő is találta benne legnagyobb örömét, megelégedését a pompás siker fölött.

A harag okozója pedig a Szentpétery második neje volt — kitől aztán el is vált — a női szépség tökélye, ki a túlhizott s ez újabb házasságával szerencsétlenül járt Szentpéteryhez hűtelen lett. Szentpétery első nejét: Éder Lujzát, nagy bánatára, korahalál ragadta tőle el. Ezt a másodikat pusztán érdekházasság fűzte hozzá: hizelgett a rosszlelkű Delilának a nagyhirű és elsőrendű fizetéssel bíró Szentpétery nejévé lehetnie. De elérte végzete. „Gyöngesség, asszony a neved!” Delilánk, sziréni csábjaival a szép arcú és deli termetű Bénit kerítette hálójába. Ennek következtében a megcsalatasra ébredt Szentpétery a hitvány nőt nyomban elüzte magától.

A szarvakat, a kigyómarást azonban Szentpétery nem bírta felejtetni: gyűlölete Bénire is kiterjedt, akit házaselete megrontójának tartott.

Béni most elérkezettnek találta a pillanatot, hogy Szentpéteryt kiengesztelje.

Béni zenészei érezték a feladat nagyságát. Ezért, mesterük célzatához hiven: elragadólag, meg-

büvölően játszottak. Külömben is már azidőben, mindenikükben egy-egy mester nyilatkozott meg. A saját hangszerét virtuozitással kezelte valamennyi. E zenekar tagjai: Sárközi, Kálózdí, Kecskeméti, Patikárus, Paczi, Alexi, országhírű zenészek voltak. Játékukkal extázisba hozták a leghidegvérűbb hallgatójukat is! Hát még a szív és érzelem jelen volt par excellence képviselőit! . . . kik ma mind emelkedett hangulatban voltak.

Csupán a Szentpétery zárkozottságán nem bírtak részt ütni. . . Közben a poharak mind élénkebben csengtek s a társaság vigassága tetőpontra hágott. . .

Bénit már-már a kétségbeesés fogta el amiatt, hogy terve nem sikerült s Szentpéteryt nem bírja kiengesztelni. . . Pedig Szentpétery vérbeli ember volt s a jó magyar népdalokat rendkívül szerette, sőt énekelgette jó kedvében! . . . Rossz ember az, ki ezeket nem kedveli! . . . A humor nagy mestere, a gyöngykedélyű Szentpétery pedig igen jó ember volt! . . De *ma*, a zene szavára, néma maradt. Noha a társaság tagjaival sűrűn üritgette a *feledés* poharát. . .

Egyszerre Béni, szerzői ihlettségével, előállott s kiadta mesteri ütőkártyáját: a „Rákosi emlék“ czimen megírt és „Szentpétery Zsigmondnak“ ajánlott legújabb gyönyörű szerzeményét s rázendítette cigányaival a bűvös-bájos dalt:

„Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Pirospünkösd napján,
Hajnalban születted!“ . . .

S ezt a zenészek mindaddig játszották, amíg megtanultuk a dallamát valamennyien s a cigányok zenekisérete mellett, unisono dalolta azt az egész társaság, — s az Etel szemébe mélyedten Petőfi is!

Az általános lelkesedésre Szentpéterynek is a szívébe nyilalt . . . Keble megtelt a magyar érzésű

dallam hangjaival . . . Kedélye mindinkább földerült . . . Arczát elborította a könny s kiengesztelődve omlott a hozzásiető Béni karjaiba . . . Minden meg volt bocsátva! . . .

S a cigányok húzták a hódító dalt tovább, lelkesedve, „hogy isteneknek teljék benne kedve“,

sötétestig, húrszakadtáig, amig Szentpétery lelke teste mámorában végkép eltemette bánatát . . .

Az est ragyogó csillagözhénével borult a kiengesztelés e magasztos ünnepére! . . .

Éjszakára a nők kendőkből, lepedőkből rögtönzött sátrak alá vonultak; míg egyrészük a fák ágaira kötött hálókban, hintázva szenderültek el. A férfiak asztalokat keritettek a rákosi útszéli csárdából s melléjük helyezkedtek, külön-külön csoportokban — ferblizni. Másrészük a bokrok közé heveredett, pásztortüzeket gyújtva. S a zenészek, szordinnal tompított hangszereiken szekundáltak a csendes éjben, a zümmögő szunyogoknak, a fel-felhangzó rákospataki békabrekegésnek, az alvók hortyogásának, a kártyásoknak és — az ábrándozóknak! . . .

Petőfit a kártya nem érdekelte, a pusztá gyepen, hanyat fekve hevert kiterített gallér-köpenyén, s karjait feje alá helyezve, merően a csillagvilágba mélyedt szemével, mintha lelke az összeköttetéstkereste volna . . .

A kártyázásnál Szentpétery folyvást vesztett . . . Szórta a pénzt, mintha gondolatai másfelé révedznének! . . . Talán ama csillag felé, mely éppen átfutott a látóhatáron! . . . Ha egy-egy ezüst huszast leejtett s én fölvettem neki, így szólt: „Tedd el öcsém, jó lesz a kollégiumban!“ S nekem úgy tetszett, mintha ez éjszakán én lettem volna a legnagyobb és legboldogabb nyerő! . . .

A szép Rákosliget „pirospümkösd hajnala“ így virradt ránk, mely éppen *e napra* esett.

Napkelte előtt, a hűvösön, már az egész társaság Pesten volt.

Egressy Béni, hálából, Petőfi sok szép költeményére dalt szerzett — s hogy e szerzemények mily sikerültek, fényesen igazolja elterjedtségük s a népszerűség, mely azokat máig fenntartotta.

Szentpéteryt kedvelt tanítványa: az életerős, izmos Szigeti József kísérte hazáig, azaz hogy: előbb a lánczhidra, hol addig járkált, míg a Duna hűs szellője teljesen elfujta mámorát. Szigetinek nehezeére esett ugyan ez az önkénytelen knájpolás a folyó hullámai fölött, de ellenmondás nélkül hódolt mestere kiváltságos akaratának, valamint nagy művészetének, melynek később oly jeles követője lett.

Szegény Etel nővérem a Rákos-partján annyira eltelt szunyogcsipéssel, mintha tetoválva lett volna. Petőfi folytonos vigasztalása mellett is, keserves kinok közt érkezett haza. Eléktelenített arcza miatt néhány napig nem merte magát mutatni, ami ismét Petőfit érintette kellemetlenül, aki szokva volt őt mindennap látni. Felgyógyulásáig Petőfi gyöngéd részvétének számtalan jelével halmozta el: olvasmánynyal, virággal, édességekkel . . .

A szunyogcsipésnek rövid idő alatt nyoma veszett . . . De nekem mintha ma is fülembe zsongna ama kedves „Rákosi emlék“, mely bűvös dalával két nagybátyám békességét szerezte meg!

A közelebbi kirándulásunk helye: Visegrád volt. Ide csupán magunk mentünk, a családtagok; s atyám felhívására hozzánk csatlakozott Petőfi is. Velünk jött még Rácz Sándor, agg színész, egykori nevelőnk, aki 1848-ban a nevét „Sándorfi“-ra változtatta; ő hozta magával az elemózsiánkat.

Reggel indultunk el hajón, s déltájban érkezünk a várhegy aljához. Innen gyalog haladtunk tovább a váromok felé. Időközben pihenőt tartva, megebédeltünk az otthonról hozott élelmiszerekből.

A visegrádi meredek hegyoldalon még nem volt a mai kényelmes feljáró út. Sűrű bozótokon, tüskön-bokron keresztül, nagy kerülővel s még nagyobb fáradtsággal lehetett a romokhoz feljutnunk. Mi, a családtagok csak győztük nagy nehezen; az erdélyi származású Rácz is megszokta a hegymászást; de már Petőfinek sehogy sem volt inyére. Az alföldi síkság szabad fiának nem volt eleme a korlátolt hegyi kapaszkodás . . .

„Mit nekem te zordon kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegy-völgyeket nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom!“ . . .

Petőfi térde *nehezen hajolt* . . . Biczegni, sántítani kezdett a meredeken. Minél feljebb haladtunk:

annál inkább fogyott a béketűrése. Jó humora elhagyta, békétlenkedő, türelmetlen lett. Atyámat kárhoztatta, hogy miért hívta magával!? Lázongása

csak akkor csillapult, ha Etel jóízűen nevetett a Petőfi szokatlan magatartásán, félszégén. Ilyenkor egy-egy élczzel kivágta magát s aztán serényebben haladtunk fölfelé.

A nap már lemenőben volt, mikor a romokhoz feljutottunk. Atyám husz-harmincz lépéssel mindig előbb járt, őt sarkalta, üzte a vágy, a kíváncsisága.

— Itt vagyunk már, Sándor! — kiált harsány hangon atyám, a tetőn. — Főlséges! nagyszerű! — hangoztatjuk, — fölérkezve hozzá s a gyönyörű kilátást szemlélve, mindnyájan.

Szakadt rólunk a verejték a nehéz út következtében. Fáradtan, kimerülten telepedtünk le a vár tövében. S szótlantul maradtunk pár perczig a meglepetéstől, az ámulattól megigézve, az alattunk elterülő panoráma nagyszerűsége fölött.

Lélekemelő, főnséges látvány! Páratlan a maga nemében! Valódi királyi élvezet! . . .

Az alattunk elterülő vidékre lassanként félhomály borul. Mig fenn, a vár ormát a nap bucsúsugárai ragyogják körül, fényszikrákat lövelve szét az élesen kiszögellő omladékokról, mint megannyi ékkövei az összetöredezett királyi koronának, — méltó díszei az egykori nagy fejedelmek várkastélyának.

Rácز bácsi a romok aljában tüzet rakott s elkészítette estebédül a pompás nyársonsültet, melynek a „vándorapostolok“ e tapasztalt fia, nagy mestere volt. Azután a tüzet körülültük s mohó étvágygyal fogyasztottuk a szétdarabolt ennivalót.

— Ilyen jóízűen még katonakoromban sem vacsoráltam! — szólt megélénkülve Petőfi.

— Nem ám! mert nem volt meg a hozzávaló szakácsa, — tévé hozzá önérzettel Rácз bácsi.

— Ez a dicső hely megválasztása is mutatja, hogy milyen „nagy” volt a mi Lajos királyunk, aki e fönséges magaslaton emelt tanyát magának! — mond atyám.

— Könnyű volt neki! bizonyosan nem járt ide gyalog! — mondja, lábikráit nyomkodva, keserű humorral Petőfi. Majd Etel kérdezősködéseire elbeszélte Visegrád dicső korszakát, tragikus történetét. Érdekes elbeszélése benyult a késő éjszakába . . .

— Most már, gyermekek, aludjunk, hogy holnap korán kelhessünk s a nap feljövedele magasztos látványát élvezhessük! — szól közbe atyám.

Ezzel mindenki leteríti plédjét, vagy a magával hozott felsőjét s a csillagos ég remek takarója alatt mindannyian elszenderülünk. Rácz bácsi, mint fázékony öreg, a tűz mellé vonult s azt egész éjjel élesztgette a romok tövében.

Atyám már korán, még napkelte előtt felzavart bennünket. Ő, ugymond, a Visegrád multja fölötti elmerengésében, az egész éjet éberálomban töltötte.

Napkeltekor ismét gyönyörű panoráma tárult elénk . . . A fokozatosan megvilágított tájék, melyet messze belátunk: távolabb a napkelte, idább a szürkület, körülünk még az éj. A várhegy sötét leple fölött: a naptól megaranyozott romok . . .

A gyöngyharmattól csillogó s madárdallal ébredő természet . . . Előbb halk, majd mind kiterjedtebb, általánosabb zsongás. A szunnyadó élet megmozdulása . . . Az ébredéssel növekedő zaj . . . A

munkára serkent környék fokozatos megélénkülése . . . A reggeli imára hívó távoli harangszó, mely áhitattal, magasztos istenérzéssel hatja át egész valónkat . . . Az ámulat, a meghatottság nyomja el szavunkat . . . s érzékeinket egy néma fohászszal engedjük át a csodálatnak s a *lét* titokszerűen megnyilatkozó varázshatalmának! . . .

Atyám hívó szavára mindnyájan megindulunk. . . . Bejárjuk a vár hozzáférhető romjait kívül-belül. Itt még nehezebb haladnunk; mert semmi emberi nyomot sem találunk . . . Sűrű bozót és folyondár fed be minden talpalattnyi helyet . . . A várudvar, a falközők, a romok, vadrózsával, tüskebokkal vannak benőve : . . Itt-ott, a vándormadarak csőréből idehullatott magvak nyomán kelt *fehér rózsa*, közelében egy-egy *vérvörös*, égőpipacs : „Klára emlékek! . . .“ Mellettük találunk egy régi *lovagsarkantyú* rozsdaette darabját, — odább : egy törött, a nagy idő során sárgafeketére mart *alabárdpengét*. Ez ereklyét hazavittük . . . Atyám féltékenyen őrizte évekig asztalfiókjában; mig végre eltűnt, elveszett, mint sok más becses jelvénye a mulandóságnak, hogy annál hívebben őrizzük meg — emlékezetünkben! . . .

Mig atyám Petőfivel a romok közt időzött s anyám nővéremmel szedte a vadvirágokat: Rác bácsi, minket, fiúkat, levezetett a várudvar melletti kis tóhoz, mely — a bácsi állítása szerint — valamikor királyi halastó lehetett. „Itt meg kell fürödnünk, — mondá, — már csak kegyeletből is!“

Alig fejezte be ez óhajtasát, már én és Árpád öcsém, aztán maga a bácsi is, a hűs tóvizében lubiczoltunk . . . Sőt, megfürdött utánunk atyám, majd Petőfi is. S mondhatom, hogy mindnyájunkra üdítő, fölfriessítő hatással volt e jótékony hűsölés a rekkenő melegben. Petőfi biczegése is teljesen elmúlt.

A felejthetetlen szép, regényes tájról csak késő este vergődtünk haza, megrakodva mindnyájan zöld ágakkal, mezei virággal s betelve a visszaemlékezés kitörölhetlen, édes-bús mámorával! . . .

Petőfire e kirándulás rendkívül mély hatást tett s fogadkozott, hogy versben ad hangot „Visegrád“ keltette érzelmeinek s a gyógyhatású fürdőzésnek. . . . Igérete beváltásával azonban adós maradt, bizonyára a közbejött sürgetőbb teendők terelték másfelé figyelmét, gondolatait . . .

De már én, a következő iskolai évben, ezzel a megemlékezéssel kezdtem tanulni a poetikát, hogy:

„Romjaidon kesereg lelkem nagymultu Visegrád:

Egykori fényed elé — hajh — derül-e még magyar ég?!“

Petőfi első szerelme, — „Zöld Marczi“-ja.

Szabadság
„Ifjuság és szerelem: e kettő kell nekem! . . .“

Petőfi.

Enyhetadó, jóleső érzés fog el, vissza-visszaszállnunk a borongós, ködös jelenből a mult verőfényes napjaira . . . Dermedt szívünk melegre vágyik . . . Nyomott lelkünk szabadulást keres! . . .

Az ifjúkori rózsás álmok, csillogó remények tündérszép világa, az ötven év előtti bűvös korszak magasztos percei verődnek át emlékezetem fátyolán . . . Budapest életpezsgése, vérlüktetése — a forradalomra! . . .

Minden téren, minden irányban megnyilatkozik az előkészülés, a sejtett, a remélt, a várva-várt dicső napokra — a boldogságra! . . . Ennek méhében született ikertestvérek: az *ifjuság* és *szerelem*!

Ifjui vágygyal, dagadó kebellem zengi a tavasz a nemzetí *ujhodás* pacsirtája: Petőfi, örökszép dalát:

„Szabadság és szerelem: e kettő kell nekem! . . .“

A mult század negyvenes éveiben, a Marczi-bányi-féle házban laktunk, a „Kerepesi“, ma a

„Rákóczi“- és „Sip“-utczák sarkán levő tömör alkotásu várerős épület második emeletén. Évekig birtuk e lakást, melyet a dúsgazdag tulajdonos, atyám iránti szeretetből, igen kedvező árban engedett át családunknak. E hatalmas épületben ért bennünket az 1838-diki árviz veszedelme, melynek szilárdan ellenállt. A nemesszívű főúr pénzsovár gazok hálójába jutott, kik minden javából kiforgatták, kifosztották, s a ritka áldozatkész Marczibányi, aki egyik gyönyörű tulajdonát, a „Császárfürdő“-t is jótékony célra, az „Irgalmas szerzet“-nek ajándékozta, mint annyi más magyar nemes, elszegényedve, koldusbotra jutva, a világtól elvonultan fejezte be életét. A hozzá legközelebb állók, kikben leginkább megbizott, azok csalták meg s a legfurfangosabb módon, ravasz fondorlattal riasztották el, szorították ki otthonából, folytonosan távoltage, elijesztve a visszatérhetéstől.

E házban lakott, szomszédságunkban, a második emeleten egyideig Petőfi egy kis bérszobában. Ajtaja mindig zárva volt, ha irt vagy tanult. Pedig ő folyvást tanult és irt, éjjel-nappal. Költeményei megírása mellett azidőben tanulta a franczia és angol nyelvet, olvasta az atyámtól kért forradalmi könyveket; nagy előszeretettel tanulmányozta, atyám ösztönzésére, Shaksperet, kinek műveit atyám az időben honosította meg szinpadunkon, a fordítók munkájában osztozva Döbrenteivel, Kazinczyval, Petőfivel. Ez utóbbit leginkább „Coriolanus“ fordítására sarkalta, melynek főszerepét, az atyám

átdolgozása szerint, csaknem szóról-szóra meghagyta. Ennyi szorgos elfoglaltság mellett nem telt ideje a látogatók fogadására. Nagyon ritka vendég volt az, akit Petőfi a lakására bebocsátott. A látogatónak nagy dörömbözéssel a nevét kellett bekiáltania, vagy jövetelét, küldetése célját az ajtón keresztül tudatnia. Ezért nem is igen háborgatták. Atyám lakásán kívül, ahol mindennapos volt, ő se igen járt senkihez. Külömben is, volt elég közhely, ahol ismerőseivel, barátaival rövid időre találkozhatott: a szerkesztőségek, a Pilvax-kávéház, a Nemzeti kör s a Nemzeti Színház, hová a szerkesztőségek útján szabad bejárása volt. Utközben gyors, ruganyos járása mellett, alig váltott egy-két szót azokkal, kik megszólították. Amily szófukarnak, mogorvának tünt fel ily alkalommal: ép az ellentéte volt a társaságban, jó embereivel szemben: közlékeny, szeretetreméltó, szikrázó elmességű, beszédes.

A mi lakásunkat is, Petőfin kívül, igen kevesen látogatták. Az akkori színészeknek a látogatók fogadására, vajmi kevés idejük és alkalmuk volt. A mai comfort teljesen hiányzott. A csekélyszámú színészgárda pedig mindennap el volt foglalva. Folytonosan új színművek és új szerepek vártak a sűrűn váltakozó műsor mellett, a betanulásra. Délelőtt: színpadi próbák. Délután: az előadás-hoz való előkészülés: öltözetek, jelmezek összeállítása az otthoni készletből, vagy a szűkös színházi ruhatárból. Este: játék, miközben idegen

atyámhoz nem férközhetett. Ez volt nálunk a megszokott „jour“, a „soirée“. De szívet-lelket föl-villanyozó örömnepünk volt, ha időközönként atyámnak egy-egy vidéki barátja vetődött be hozzánk: Arany, Tompa, Kazinczy Gábor, Brassai, Garai, Szemere Miklós és mások. Ilyenkor édes-

kedves munkaszünet állt be, annyi időre, mennyit a körülmények megengedhettek.

Mindennapos látogatónk csakis Petőfi volt. Jövet-menet mindig megállapodott pár pillanatra az előszobában foglalatoskodó Etel nővéremnél, aki kötözgetett, varrt, hímzett, vagy virágait ápolta, melyek cserepekben az ablak párkányán voltak elhelyezve. E virágcserepeket olykor Petőfi is

gyarapította egy-egy ünnepi alkalomra, vagy az Etel születése, — neve napjára.

Nővérem hálásan, gyermekies örömmel tekintett föl mindannyiszor, delejt sugárzó nagy szemével, az előzékeny, kedveskedő, szellemes és vidám kedélyű ajándékozóra. S Petőfi boldogan hódolt meg az ártatlanság e bájos, keresetlen megnyilatkozása előtt. Tréfálkozása, szellemi szikrái, miket alkalomadtán Etelre szórt, ennek kedélyét mindannyiszor megélénkítették, fölvidámitották; — de szívnyugalmát nem érintették. Etel érzelmvilága mindössze egy-egy jóízű nevetésben talált feloldást, viszonzást, míg Petőfit éppen ez az öntudatlan zárkózottság, a bimbójában rejlő szendeség varázsa bővölte meg, melyet e sóvárgásával fejezett ki:

„A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jő a szép kikelet! . . .“

Etel, átvitt értelemben, ezt még nem ismerte, nem értette meg.

A Tóth Teréz nevelőintézetéből naponként többnyire én kísértem haza. Ha ez útjában Petőfivel találkozott — ami pedig gyakran megtörtént — ő is kísérőnkül szegődött. Utközben legtöbbször a magyar történelem iránti tudásvágyát igyekezett Etel lelkében felkölteni. A fényes példázatok felsorolásával, melyekről annyi szépet és dicsőt tudott mondani: Etel melegebb érdeklődését, szív-érmét óhajtotta fölébreszteni.

Etel a hallottakra elmélyedve, fogékony lélekkel szívta magába a fönséges előadást, s mindannyiszor ámulva-csodálva szegezte hálás tekintetét Petőfi átszellemült, s a sok éjjelezéstől, dohányzástól sárgult fakó arczára . . . De a szerelemről, melyet nem adatott tanulnia, egész lénye távolmaradt. Gyermekies ártatlansága játszi kedélylyel fedte azt.

Atyám rendkívül szerette a szabad természetet. Végtelenül üdítőleg, fölvidítólag hatott kedélyére a zöld mező, a mezei virág, a dús lomboszat. S boldog volt, ha kedvező időben, kivált a nyári időszak beálltával, családjával vagy a vállalkozóbb színészek csoportjával a szabadba kirándulhatott, s a Svábhegyen, a Rákosmezőn, vagy az egykori fényes magyar uralkodást hirdető visegrádi vár regényes környékén, olykor egész napra is letelepedhetett. E kirándulásaink alkalmával Petőfi mindig velünk tartott. A színész-osztály iránt táplált előszeretete, — egykori színészi élményeinek emléke, egyaránt vonzották őt; de különösen a családunk iránti bensőbb érdeklődése, rajongó szeretete kötötte őt elválhatatlanul hozzánk, — nemkevesebbé az *Etel* egyénisége, kit az Olympus kiválasztott lényének tartott:

„Oly szellemi e lány, oly tisztán szellemi!

Eszembe is jut róla a mesés világ:

Ily lényekkel lehettek az Olymp körül

Benépesítve a források és a fák! . . .“

mondá költői merengésében.

E kirándulásaink egész ideje alatt Etel közelében tartózkodott; minden idejét az ő szórakoztatására, mulattatására szentelte.

Ily napokon Petőfi magánkívül volt örömében, szerelmi rajongásában. Kedveskedése, humora, szeretetreméltósága nyilait mind kiröpítette Etel meghódítására s a maga megkedveltetésére De a hatalmas íjászt, ki más alkalommal mindig találni szokott, mindannyiszor cserben hagyta végzete. Etel legbensőbb érdeklődését, szívbeli hajlamát nem bírta eltalálni, fölébreszteni. Reá — végzete szerint — az *erdődi* cél tábla várt.

Miután Petőfi mindennap megfordult házuknál, olykori elmaradását mindig valamely különösebb dolog, vagy esemény közbejöttének kellett tulajdonítanunk. Két ily hosszabb távolmaradására emlékszem. Az első eset volt az, mikor egyhuzamban két napig nem láttuk. Nem tudtuk hol, merre van. Senki se sejtette az okát elmaradásának. Az időben nyílt meg az *első magyar vasút*: Pesttől Váczig. Harmadnap beállit hozzánk Petőfi s elmondja, hogy a két napot folyvást az új vasuti vonalon töltötte. Két napon át, mondja, folytonosan utazott, reggeltől estig, Pestről Váczra, s onnan vissza, még pedig az első osztályu fülkében. Ott írta verseit s egyéb fogalmazványait. Kettős örömnövény volt ez reánézve, mondá, egyik: az *első hazai vasút* megnyilta — a másik: az *összes költeményeinek első megjelenése*. A kéjutazásra bőven telt: a kiadójától kapott nagyobb pénz-

összegeből. S hogy élvezete teljes legyen — tévé hozzá — ez utazására a legjobb s legdrágább szivárokkal látta el magát. — Tehettünk-e neki ezért szemrehányást?! . . .

A második kimaradása: a „Zöld Marczi“ megírásával volt összefüggésben. Ugyanis közeledett az idő atyám jutalomjátékához. Ennek előadásával az igazgatóság az elsőrendű színész anyagi helyzetén akart segíteni, hogy csekély fix-fizetését a jutalomjáték jövedelmével kárpótolja. A mostoha viszonyok között, minőkben akkor a magyar színészet leledzett, nem csekély feladat volt oly színművet választani, mely az elégtelen, s gyakran elmaradt havidíjak pótlásául, a jutalmazandónak minél több jövedelmet biztosítson. Komoly színművel egyáltalában nem lehetett kielégítő osztalékra számítani. A klasszikus darabok előadása meg éppen gyér közönség előtt szokott lefolyni. Hazánk nagyhirű szerelmes színésze: az idősb Lendvay is, egy felkapott, divatos népszínművel volt kénytelen magának jövedelmet biztosítani a jutalomjátékára. Most, az atyám beneficziума kijelölésén volt a sor, — s tragikus színész létére, a darab megválasztása igazán tragikai feladat volt. Aggodalmait közlé atyám Petőfivel is, aki, szokása szerint hozzánk jött látogatóba. Együtt terveztek, tanakodtak a megválasztandó szindarab felől. Mig végre is abban állapodtak meg, hogy Petőfi maga fog vállalkozni egy jutalomjátéki színmű megírására. Atyám megnyugodott, s Petőfi gyors elhatá-

rozással távozott. — Ezután négy napig nem láttuk. Atyám nem tudta mire vélni szokatlan elmara-dását. Tudakolta, kerestette mindenfelé. Többször küldött a lakására. Az mindannyiszor zárva volt.

Ötödnapra, kora hajnalban, nagy sebbel-lobbal rontott be hozzánk. Legelőbb is engem riasztott fel és fivéremet, kik az előszobában háltunk, s a fejünkre nyomván szokásos „baraczkjait,” rohant tovább, egyenesen az atyám szobájába. Mi ijedten, valami bajt sejtve, felugrálunk, s loholunk utána . . .

Atyám már ébren volt. Vagy talán még le sem feküdt azéjjel. Ő minden szellemi munkáját az éj csöndjében végezte. S ez, legtöbbször virradtig tartott. Olykor annyira belemélyedt foglalko-zásába, hogy akárhányszor anyám oltotta ki előle a gyertyát, jelezve, hogy már világos reggel van. Ilyenkor atyám ijedten ugrott fel asztala mellől, és sietve vetette magát az ágyba, hogy a színházi próba idejéig kissé megpihenjen. Megjegyzem, hogy atyám egy színházi próbáról sem késett el soha!

Petőfi lelkenedezve, örömsugárzó arczczal állott atyám elé. Hosszú gallérköpenyét szétvetve, egy csomó kéziratot vett elő hóna alól s így szólt: „Itt a darab jutalomjátékodra! négy nap és négy éjjel írtam; addig ki sem mozdultam a lakásom-ból!” Ezzel átadja atyámnak a nagy irathalmaz: „Zöld Marczi” című színművét. Így meg volt fejtve, hogy miért nem birtuk őt e négy nap alatt föltalálni. Ismerve határozott jellemét, vasszorgalmát, zsenialitását: képesnek tartottuk őt arra, hogy a

dolog sürgős volta miatt és különösen atyám iránti határtalan szeretetétől ösztönözve, a „Zöld Marczi“-ját négy nap alatt megírja.

Kétségtelen, hogy kapzsinak — amilyen haszonlesésből, kóros önhittséggel, ma is profanálja nagyjaink emlékét — a nevezett darab színrehozatala jó koncz leendett, hogy a szerző hírnevével, népszerűségével, magának óriási jövedelmet csináljon. Ámde atyám másképp gondolkozott. Petőfit meghatottan, hévvel ölelte magához nemes baráti jóindulatáért, önfeláldozásáért s így szólt, a darabot átvéve: „Hagyd itt, előbb átolvasom, megbírálom, s aztán határozzunk véglegesen!“ „Jó, — tevé hozzá Petőfi, — holnap este eljövök megtudni felőle véleményedet“ s ezzel, az ébrenléttől, a lázas munkától kimerülten, távozott — lepihenni . . .

Atyám álláspontja Petőfi darabjával szemben a legnehezebb volt. A kegyelet, melylyel legjobb barátja hírnevének tartozott, — a discretio, melyet, mint érdekelt félnek, meg kellett őriznie, a hála, mely őt Petőfi lángeszű munkájáért lekötölte, — valamint a darab achiles-sarkai: a legkényesebb dilemma elé sodorták véleményadásában, a darab sorsára nézve. És így, abban a hitben, hogy a „Zöld Marczi“ némi javítás, módosítás után előadható lesz: szíve egész melegségével terjesztette azt a bíráló bizottság, a nemzeti színházi comité elé.

Midőn Petőfi másnap hozzánk jött, atyám őt már azzal fogadta, hogy darabját, saját ajánlatával, benyújtotta a bíráló bizottságnak.

E bizottság azonban több ellenszenvvel, mint igazságérzéssel, nemcsak túlszigorú, kegyetlen, de határozottan rosszakaratu volt ítéletében. S ezzel atyám minden jószándékának gátat vetett.

A bíráló bizottság igazságtalan ítéletét demonstrative bizonyították: *Obernyik* és *Vahot Imre*, akik mint számottevő színműírók, a „Zöld Marczy“-t érdemesnek találták arra, hogy az általuk szerkesztett „Színműtár“-ban kinyomassák.

A bíráló bizottság diffamáló ítélete után a „Zöld Marczy“ ismét visszakerült atyámhoz, aki javítani akart rajta, hogy színrehozhatóvá tegye. Azonban kifogyott az időből.

Gyorsan közeledett a jutalomjátéki előadásra kitűzött nap. Atyámnak késedelem nélkül kellett határoznia, hogy a választott színművet bejelentse az igazgatóságnak. Végre is abban állapotodott meg Petőfivel, hogy hamarjában legalkalmasabb lesz a Szigligeti közkedveltségű „Szökött katoná“-ját előadnia, amelylyel már Lendvay is telt házat csinált.

Elégtételül Petőfi sem akart elmaradni a segédkezésben, s hogy a sikert méginkább biztosítsa, rögtön felajánlotta magát a közreműködésre, miszerint atyám javára eljátsza a darabban a „*Gémesi jegyző*“ szerepét. Atyám pedig a „*Lajos szabólegény*“ szerepére vállalkozott. Így tartották meg az előadást, a buzgalmuk elé került fátum: a szakadó eső miatt, csekélyszámú közönség előtt, minthogy a rossz időjárás az akkori hepehupás,

gödrös és sáros főváros utczáin, a színház látogatását csaknem lehetetlenné tette.

No de hiszen: „kit a dicsőség égi vágyai hevítnek, az nem kér földi élményt“, mondja vigasztalásul a költő. S a „dicsőségből“ kijutott az életben mindkettőjüknek . . . Petőfinek ez volt *utolsó* szinpadi debüje. Nem vágyott többé a kétes sikerű színészi pályára, melyhez semmi hivatást sem érzett, — miután megizmosodott költői tehetsége a megélhetést kölömben is biztosította számára.

A „Zöld Marczi“-ja ezután még jóideig várt atyám íróasztalán a felavatásra . . .

Etel nővérem, aki naponta rendezni szokta atyám íróasztalát, a hirhedt szindarabot meglátva, kezébe veszi s olvassa. A humortól csillogó helyekenél, lelkéből fakadó, könnybefulladt nevetéssel honorálja Petőfi tréfás invenczióinak ellenállhatlan hatását.

Petőfi belép s köszönése az Etel jóizű, édeshangos nevetésébe vegyül. Petőfinek végtelenül jóleső elégtételül szolgált a nővérem kedélyhangelének ez az önkénytelen, őszinte megnyilatkozása. Ebben találta fel darabja pártatlan, legigazságosabb bírálatát. Majd megnyitotta elménczkedése zsilipeit s ontotta kiapadhatlan szellemi szikráit, hogy Etel kedvét teljesen betöltse. Szives készséggel engedett nővérem kérésének, hogy ez a darabját végigolvashassa. „Majd eljövök „Marczim“-ért holnap, addig is őrizze meg szeretettel“ — mondá s boldog meglelédéssel távozott.

Másnap Petőfi eljött s „Zöld Marczi“ kéziratát magához vette, hogy majd átalakítja, amit meg is tett — a *tűzön*. A méltatlanság miatt fölgerjedt pillanatnyi haragjában bizarr szellemi kincse a lángok martaléka lett: „Zöld Marczi“ egyetlen kéziratát elégette.

Atyám határozottan sajnálta, kárhoztatta a becses baráti zálog autodaféját. Vahot és Obernyik pedig valósággal megsiratták, úgy érezték, hogy: „Színműtár“-uk egy drága kincscsel lett szegényebb . . . Az utókor pedig örökké gyászolni fogja megsemmisülését.

Petőfi haragja a darab megégetésével véget ért. De az Etel naiv fölgerjedését: szivből fakadt édeskedves nevetését nem felejthette, — gyöngéden érző keblében a legbensőbb húrokat pendítette meg s oly ígérettel hatott reá, hogy másnap megírta gyönyörű versét „Egressy Etelkéhez“:

„Ez a te lányod, Gábor? én nem hihetem.
Barátom, ember lyánya ilyen nem lehet,
Csupán a képzelet, s az is ritkán teremt
Ily kedves kis lányt, ily tündérgyermekeket!

Shakspere, kit úgy szeretsz, Shakspere képzelete
Teremté e lányt egy boldog percziben,
S megtestesíté a Muzsa, ki téged úgy
Szeret, s ajándékul hagyá ott kebleden! . . .“ stb.

E verset kéziratban megküldé atyámnak, azzal az intim záradékkal, hogy: „A közlés jogát reád

ruházom.“ Később azonban Petőfi maga hozta nyilvánosságra az „Összes költeményei“ kiadásában.

A kézirat ma is Etel birtokában van. Féltékenyen őrizi egy nyomtatott versfüzet lapjai közt, melyet a szabadságharcz lezajlása után egy másik imádója: a korán elhunyt, költői tehetségű *Sükei Károly* tanár és esztetikus adott ki.

Sűrűn olvasgatja a nagy idő fedte halvány sorokat s megtört látóerejét a kezében reszkető nagyító üveggel hatványozza, miközben harmatossá lett szemtükrőn a fel-fellobbanó régi emlékek boldogító visszfénye sugárzik.

Amit Petőfi álmornyila a gyermeteg Etel keblében el nem talált, meghódította később szelleme varázsával, melynek úgy a nővérem, mint az egész világ örökszerelmese, megbűvölt rabja lett!

Márcziusi emlékek 1848-ból.

„Szivünkben van még, bármint oltogassák, —
A régi hitből van egy szikra még! . . .
Oh kikelet! oh emlék! oh remény! . . .
Jösz büszke gálya! Szabadság hajója,
Visszakerülsz az idő tengerén!”

Endrődi Sándor.

A Nyugateurópa felől áradó szabad szellem ébresztő harsonája világgraszoló visszhangra lelt hazánk területén.

A gyúanyag, mely századokon át lappangott a honfikelekben, szikrát fogott s a nyomában felható láng tüzeiben edzett bajnokai lettek: honvédeink, kik a lelkesedés, az elszántság páratlan erejével töltötték be csatatéreinket . . . legelől az *ifjuság*, a nemzet színe-java, virága, mely az első felhívásra síkra szállt.

Engem családunk származási helyén, a szinmagyar Borsodban ért a várva-várt „riadó“, a miskolci iskola falai között. Innen váltak ki szabadságharcunk legvitézebb hősei: a hirneves „*vörössapkások*“, kik a *kilenczedik* honvédszászlóaljat alkották.

A központból özönlő fény vonzóerejétől delejezve, siettem Pestre, hogy a közügy szolgálatában rendelkezésére álljak atyámnak, ki már akkor, a nép-

jogok kivivásáért alakult *előharczosok* csoportjához tartozott.

Ez előharczosok kicsiny, de elszánt bátorságú, rendíthetlen hűségű vezértagjai voltak: *Petőfi, Vasvári, Degré, Lisznyay, Jókai, Irányi, Sükei, Bulyovszky, Egressy Gábor*. Ők voltak a pesti forradalom lelkes intézői, vezetői. Viselkedésük uralta a helyzetet. Ők készítették elő a közvéleményt, mely döntött a viszonyok továbbfejlődésére, kialakulására nézve. Ők voltak leghivebb tolmácsai a napi eseményeknek, s legerősebb oszlopai az ifjusági demonstrációknak. Ez előharczosok tartották ébren a szabadság kivivására irányuló minden népmozgalmat s hajtották végre a közakarattal megállapított teendőket. Nélkülök, mondhatni, szabadságharcunk füstbe megy, szóárba fullad, szalmalánggá törpül. A szabad eszméktől áthatott szellemi erők ez önkénytelen összeköttetése, erélyes megnyilatkozása adott létjogot cselekvési elhatározásaiknak.

Az ország szívének hatalmas dobbanásai, az egész nemzettestre kiható, minderősebb vérlüktetéssel éreztették a márcziusi nagy napok jelentőségét. Rajongó lelkesedéssel, összhangzó egyetértéssel hullámozott a nép az utcákon, kisebb-nagyobb csoportokba tömörülve, hogy megvitassák, végrehajtsák a sűrűn változó politikai események során felhalmozódott teendőket: a sajtó felszabadítását, Tancsics s a többi politikai foglyok kibocsátását, a nemzeti bank, nemzeti honvédség felállítását,

a népjog, a szabadság, az egyenlőség és testvériség érvényesítését s egyéb, a kor igényeinek és a nemzet kívánalmainak megfelelő „tizenkét pontban” felsoroltaknak *királyi szentesítését!* . . .

Legtöbb anyagot szolgáltatott a tüntetésekre: a pozsonyi és bécsi hírek, a kamarilla fondorlatai, Kossuth gyújtó szónoklatai, — s a mindinkább terjedő alvidéki lázadás felől érkezett tudósítások.

A lelkesedés, mint a felháborodás, egyaránt hatott át minden jóérzésű honpolgárt s testvéries összetartásra, egyetértésre ösztönzött minden hű kebelt.

A főváros polgárai nemzeti színű csokrot (kokárdát) viseltek mellükön, fővegeiken, hasonló színű szalaggal övezték karjukat, vagy derékukat; fővegeikhez tollat tűztek, melyeknek tulnyomó része *vörös* volt. Kossuth kalapja mellett nagy *fehér* strucz-tollat viselt; sajtóságos, hogy szabadságharczunk másik kimagasló alakja: Görgei szintén nagy fehér strucz-tollat tűzött a kalapja mellé az *oroszok ellen* viselt csatározásaink alkalmával . . .

A mozgalom lelke: a fővárosi ifjuság, valamint a polgárok agilisabb része, kardosan járt. Így jelentek meg a város- és megyeháznál tartott értekezleteken s a népgyűléseken, melyek jobbára a Muzeumkertben tartattak. Itt értesült a nagyközönség az országgyűlés vívmányairól s a magyar-ellenes mozgalmakról, melyek napról-napra újabb tápot adtak az általános izgalomnak s a megtorlást sürgető hazafiak fölháborodásának.

S elérkezett *márcziusnak idusa!* E napra már atyám bajuszt és szakállt növesztett; piroshajtókás, pitykés gombos kék dolmányt viselt, vöröstollas pörge kalappal a fején s karddal az oldalán. Bal-karját széles nemzeti színű szalag övezte s a mellére hasonló színű gyöngygyel himzett, *korona nélküli*

magyar czimert tűzött. Elöl, a kalapja mellett, egy fehér bádog-lemez a magyar czimerrel s ezzel a körirattal: „Jogot a népnek.“

Teljesen egyforma jelvényeket viselt barátja Petőfi is, széles fringióval az oldalán. Spanyolos szakállát leborotváltatta s ezentúl folyvást csak

bajuszt viselt. Ezért a mai ércszobra is hivebb, jellemzőbb, magyarosabb volna kecskeszakáll nélkül. Az ércszobron feltüntetett s ifjú korát meghazudtoló ilyen nagybajusza és vénnek jelzett tömött szakála Petőfinek soha sem volt. Az igazság az, hogy a demoralizált, poshadt lojalitás nem akarta, vagy talán nem merte Petőfit a *forradalmi* időből, azaz: *kecskeszakáll nélkül* feltüntetni. De hát akkor miért van *kard* a szobor alakján? Hiszen Petőfi csak a forradalmi időszakban járt *karddal*, amikor már *szakállt nem viselt!*

Petőfit azidőben atyámmal, a közös elvek és érzelmek alapján, a legbensőbb barátság fűzte egymáshoz. Mi volt tehát természetesebb, mint hogy a szabadság fényes napja őket találta legéberebben s első sugára az ő keblüket hevítette a legforróbban.

A közügy, mely most mindenkit felvillanyozott, cselekvésre ösztönzött, nekik sem engedett nyugalmat. Együtt ragadták meg a forradalmi zászlót s együtt hordozták meg korifeus-társaikkal a gyülekező helyeken: a Pilvax-kávéházban, a Muzeumkertben, a város- és megyeházánál s mindenütt, hol a haza érdekében lelkesíteni, tenni kellett. Olykor egész nap sem volt érkezésük családjaik körében időzni, s legfeljebb egy-egy pillanatra jöttek haza, hogy a fontosabb eseményekről értesítsenek bennünket, kik örömtől-vágytól égve, vártunk reájuk, gyakran késő estig, az atyám, vagy a Petőfi lakásán, mely közelünkben volt. Ilyenkor

előadásai a történekekről, a legcsillogóbb kilátásokról, új és újabb szárnyakat kölcsönöztek lelkesedésünknek, s édes reményben, boldogságban ringattak nap-nap után mindnyájunkat.

Hasonlóan exaltálva, ép oly nemzeti jelvényekkel díszítve s kardosan jártak-keltek társaságukban: a hővérű *Perczel Mór*, a lángoló keblű s atléta termetű *Degré*, az ideálista *Jókai*, a fanatikus, de csöndes vérmérsékletű *Irányi*, a rajongó lelkű *Vasvári*, akik gyakran megfordultak azidőben házunknál, egyenként, mint csoportosan, a legnagyobb izgalomban, lázasan, hirt hozva, vagy hirt tudakolva.

Vasvári különösen nagy hatást gyakorolt a polgárságra nyilvános beszédeivel a népgyűléseken, melyeknek állandó szónoka volt. Daliás termete, benső erejű hangja, ügyszeretettől áthatott érvei, költői képekben gazdag rögtönzése: általános rokonszenvet, mély és maradandó benyomást keltettek személye iránt mindenütt, hol megjelent.

Mindenikük szent hevülettel, szívük-lelkük legjobb erejével áldozott az oltáron, melynek lángja minden időkre kiható fényt árasztott.

Petőfi a szabadság dalnokának első pacsirtájaként márczius 15-én, fennkölt lelkesedéssel zengte el a „Talpra magyar“-ját, az akkori „Szabadsajtó“, ma „Kossuth Lajos“-utcai nyomda épülete előtt, mint a *felszabadult magyar sajtó* első megnyilatkozását. S a körölte csoportosult népáradat, az

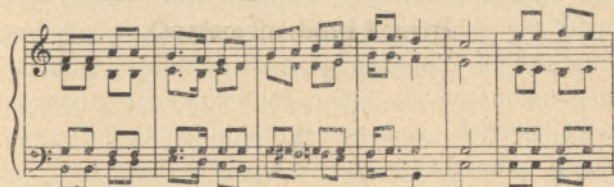
elragadtatás legmagasabb fokán harsogta utána a versek ismeretes refrenjét:

„A magyarok istenére esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!“ ...

Atyám ép oly lelkesedéssel szavalta el e főséges, ihletalkotta költeményt város-, majd ország-szerte. *Egressy Béni* pedig még aznap a következő dallamot szerzette hozzá, melyet nyomban az ifjuság vett ajkaira:

Talp-ra magyar, hi a ha-za, Itt az i - dő, most vagy so - ha

Rabok legyünk vagy szabadok, Ez a kérdés válasz-sza - tok! A ma-gyarok

Is-te-né-re eskü-szünk Esküszünk hogy rabok tovább nem le - szünk!

E dallamot az emlékezetemből irtam le; lekótázva nincs sehol. Talán az élők közt lesznek még, kik rá fognak ismerni.

Ez volt a „Talpra magyar” *első* és legnépszerűbb dallama az országban, bár később többen kedvet kaptak e költemény dallamosítására, s elsőbbségüket ma is vitatják.

A hazafias tüntetések fő-fókusa volt: a Nemzeti Színház villamos légköre. A napi események fölötti örömét a főváros többnyire itt dokumentálta, itt fejezte be. Így a szabadsajtó ünneplése napján „Bánk bán” előadását a közönség acclamátiójára, a második felvonás után, abba kellett hagyni s „Petúr” személyesítőjétől: atyámtól a közönség fennhangon követelte, hogy a „Talpra magyar”-t szavalja el, melyet aztán mindenki állva hallgatott végig s a versszakok két végsorát falrengetően zúgta utána. — Az előadás ezzel ért véget.

Még egy hatalmas, s talán a legzajosabb tüntetésre emlékszem a márcziusi napokból. Ez a Muzeum előtti utolsó népgyűlés volt, midőn korifeusaink fegyverre szólíták a lakosságot. Leghuzamosabban beszélt Vasvári, költői képekben gazdag, ragyogó ékesszólásával. Atyám intensív erővel, szíve-lelke egész melegségével buzdította a polgárokat. Petőfi röviden, de annál nyomatékosabban és rendkívüli határozottsággal beszélt, melynek általános „fegyverre”-kiáltás adott visszhangot, bejárva a fővárost, majd az egész országot.

Ezentúl több népgyűlés nem volt. Az ékesszólást, — melynek a fölszabadított szellem eme dicső napjaiban annyi kiváló mestere tűnt föl, —

nyomban követte a tett. Az ige alakot öltött, s első hatalmas formája: a *nemzeti hadsereg* létrejött volt!

Petőfi hasztalan igyekezett atyámat azzal az érveléssel visszatartani a harczytérről, hogy „Te, barátom, a csatatéren csak *egy* ember vagy, míg itthon, a hivatásodnál fogva, több mint egy!” Atyám „el nem viselhette ama gondolat súlyát, hogy ő, a haza e perczeiben itthon, nagyon hasznavehetetlennek érzi magát”. Ezért a Nemzeti Színháztól szabadságot véve, elkísért engem, mint önkéntes, zászlóaljammal az alvidéki táborba: majd a harczymezőre; később, mint kormánybiztos, aztán mint guerilla-vezér s végül: a Bém táborában keresett és talált megfelelő teret tevékenységét kifejezni s szolgálni a haza szent ügyét.

Petőfi egyelőre visszavonult mágnesi erővel vonzó otthonába: ifju neje s gyügyögő gyermeke mellé:

„ — Oh jertek ölembe, fiam, feleségem!
Nézzünk végig e nagy, titkos messzeségen:
Találunk-e ilyen fényes boldogságot? . .
Három szívben együtt — egész mennyországot! . . ”

De nem feledi: tyrteuszi hévvel forgatni tollát a honvédek lelkesedésének a fokozására:

„Isten után legszebb, és a legszentebb név
A honvéd-nevezet!
Hogyne iparkodnám hát megérdemelni
Ezt a szép, nagy nevet?! . . ”

szól hozzájuk a harczizaj közepett, — s a honvéddicsőség máris vonza őt a csatlakozásra :

— „Társaim arczáról, akik elhullanak,
Én arról azt látom :
A hazáért halni *legnagyobb boldogság*
Ezen a világon ! . . .“

Idyljébe csakhamar gyötrő aggodalom, a végzetét megjósoló sejtelem vegyül :

„Egy gondolat *bánt* engemet :
Ágyban, párnák közt halni meg ! . . .“

s démoni hatalommal űzi vágya a csatatérre : a fölvert, a mindent túlszárnyaló igézete a hazaszeretetnek :

„ — *Ott* essem el én, a harcz mezején !“ . . .
Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből !“ . . .

Petőfi mézeshetei és családi otthona.

„Majd fölvevé a bánatos mezt
És arcza rózsaszín leve
Ő is azokhoz lőn hasonló,
Kiknek „szép özvegy“ a neve.“

Arany.

Midőn Petőfi az endrődi ősi házból szive legdrágább kincsét Szendrey Júliát, mint édes tulajdonát, magával ragadta: szerelemtől áradt, lihegő keble alig találhatott enyhébb, méltóbb megpihenő helyet, mint a gróf *Teleky Sándor* baráti vendégszeretettől tündöklő kényelmes kastélyát, melyet a sors kedvezése jelölt ki Petőfinek, nagy boldogsága befogadására . . .

Gróf *Teleky Sándor* a nagy idők méltó szülötte volt, diszítve az új kor minden erényeivel. A főuri világ igazi demokratikus példánya, rajongó művészbárát és lelkes szabadsághős. Korának minden nagy emberét körülölelte fennkölt szelleme. Hazánk valamennyi jelesével baráti viszonyban állt. Lisztet rajongva kísérte diadalútjában féle Európán keresztül és legbizalmasabb barátja lett. Atyámnak, Petőfinek, feltűnésük első perczétől kezdve lelkes intimusa

volt. Szabadságért hevülő keble egész odaadásával ragaszkodott a népjog bajnokaihoz. Önvédelmi harcunkban Bém rendkívüli hívélül szegődött, aki ügyszeretetéért, bátorságáért, önfeláldozásáért, ezredesi rangra emelte. Mint politikai menekült: az olasz, francia és spanyol forradalmakban szolgálta a szabadság ügyét.

Hogy Petőfi szerelmi idyljéhez nála kedves otthonra talált: fényesen bizonyítja huzamosabb *költői* időzése s a gyönyörű verssorozat, melyet onnan keltezve irt. És ki mondhatná, hogy Petőfi ottidőzése nem inkább Telekyt boldogította-e?

A turbékoló gerlepár tovább repült, központi fűszkük megalapítására a fővárosba. Petőfi előzetesen föl kérte atyámat, hogy családjunk közelében béreljen számára megfelelő lakást, melynek berendezésére anyám segítségét vette igénybe. Atyám a „Dohány“- és „Síp“-utczák sarkán levő egyemeletes házban bérelt számukra egy utczára nyíló emeleti lakást. Ez volt Petőfinek boldog családi fészke, mézédés házaseletük első évében. Velük rézsut-szemben laktunk mi, az egykori Marczibányi-házban.

Petőfi, mint egyéves házas is, ép oly ábrándos szerelmi életet folytatott nejével, mint egybekelésük első napjaiban. Atyám gyakran küldött engem hozzájuk valamely üzenettel, vagy megbízással. De egyszer sem léphettem szobájukba anélkül, hogy Petőfit a pamlagon, vagy íróasztala mellett ülve, ölében

Júliájával ölelkezve-csókolózva ne találtam volna! S míg engem, mint szemérmes gyermekifjút, e szerelmes tête-à-tête a legnagyobb zavarba hozott, őket a legkevésbé sem feszélyezte, sőt, bizalmaskodásukat annyira természetesnek találták, hogy — sans gêne — tovább ölelkeztek-csókolóztak az én jelenlétemben is.

Petőfiné anyámmal csakhamar a legbizalmasabb baráti viszonyba lépett. Minden asszonyi teendőknél anyám tanácsát, útbaigazítását kérte ki, amire valóban nagy szüksége is volt; mert a háztartáshoz, mint gondtalanul, kényelemben nevelt urinő és fellengző irónő, vajmi keveset értett s bizonyos dolgokra nézve, nem is érthetett. Ezért anyám minden szabad idejét lehetőleg a házuknál töltötte, vagy pedig Petőfiné látogatott el minél sűrűbben hozzánk. Annyival inkább, mert Petőfit, úgy, mint atyámat a közeledő nagy napok izgalmai és a forradalmi előkészülődések minduntalan elriasztották otthonukból.

A szabadságharcz hullámverése azonban tovább üzte házaseletük békés hajóját: anyám Szegedre kényszerült követni atyámat, aki Kossuth által kormánybiztosi teendőkkal bizatott meg. Petőfi pedig a magyar kormányval Debreczenbe vonult, hogy az anyai boldogságra készülő nejének, nehéz állapotára való tekintetből, biztos és nyugalmas menhelyet találjon. Míg atyám Szegeden végezte bokros teendőit, Petőfi Bémet látogatta meg, kit az imádásig szeretett, bálványozott. Bém, Petőfi e

rajongásában a haza- és szabadságszeretet lángolását ismerte föl s viszont a legbensőbb vonzalommal viseltetett iránta, mindig „mon cher fils“ megszólítással tüntette ki; majd kapitányi s végül őrnagyi ranggal ajándékozta meg önfeláldozó hűségéért, ragaszkodásáért.

Országszerte dúlt az elkeseredett önvédelmi harcz. Szabadságunk megtépett lobogóját fényes diadallal emelte magasra a honvédbecsület. E harczai zaj és ágyúdörgés közepett született, mintegy a nagy idők, győzelmeink tanuságtételére a Petőfi fia: *Zoltán*. A boldog anya még boldogabb érzéssel fogadta a táborból hazasiető férjét, ki örömkönnyek közt borult sápadt nejére s szerelmük édes zálogára! . . .

S mintha Petőfi boldogságát fokozná az örömhír, hogy vitéz honvédeink visszahódították az ország szívét. Pest felszabadult, — s a Budavár ostromára gyülekező honvédekkel, az elmenekült polgárság is visszatért a fővárosba, házi tűzhelyeihez. Atyám és Petőfi diadalérzéssel találkoztak ismét otthonukban: atyám *sebét* gyógyíttatni jött, melyet Kassánál kapott, mint guerilla-vezér, — Petőfi a hódító önérzetével költözött be *harmadmagával*. Szerzeményeik fölötti büszkeségükben újra egyesült a két jó barát testvéries érzése: egyiket *sebe*, másikat *fia* boldogította.

Petőfi szerelme neje iránt a fia születése óta még rajongóbb, mámorosabb lett. E nagy hatalmu szenvedély elvonttá, önfelédté tette őket. Minden

incidens eltörpültnek, jelentéktelennek tűnt föl előttük. Ezért történt, hogy elmélyedésük közben, mellettük a bölcsőben nyüzsgölődő *Zoltánról* teljesen megfeledkeztek. Csak a gyermek lármás jelentkezése: hangos sirás-rivása ébresztette föl ábrándozásaikból. Ilyenkor meglepetten, tájékozatlanul esetlenkedve kapkodtak, szorgoskodtak kis fiuk lecsillapítása körül. Persze, hogy ez gyakran csak hosszas és kínos fáradozással, nagy megpróbáltatással sikerülhetett.

Egy alkalommal azonban sehogy sem találták el a baj diagnózisát. Zoltánka teljesen elvesztvén türelmét, csitíthatlanul sivitott-ordított, amint csak torkán kifért, úgy, hogy kékült-zöldült bele! . . . A fellengző lelkületű asszonyka kétségbeesetten, tanácstalanul állt férjével együtt . . . Majd, gyorsan orvosért küldtek. De ez sokáig várakoztatott magára . . . Végre is Petőfiné hajadonfővel, ziláltan és kisírt szemekkel szalad át anyámhoz, esdekelve, hogy: ha Istent ismer, siessen hozzájuk; mert a kis Zoltán oda van, nem tudnak rajta segíteni, s talán megis hal, míg az orvos megérkezik. Anyám ijedten szaladt át Petőfinével a lakásukra, aki haza érve, az izgalomtól kimerülten egy székbe rogyik; míg Petőfi, színéből kikelten, minden izében reszketve, dajkálja, himbálja, csücsüsgeti karjaiban az ordítástól eltorzult arcú gyermeket. Anyám megérkeztére Petőfi a csecsemőt a bölcsőbe helyezi, s aléltnak a pamlagra veti magát . . .

Anyám fölkapja a gyermeket, az asztalra fekteti

s nagy gonddal és szakértelemmel a pólyát kibontja és átvizsgálja, miközben egy óriásilag megduzzadt, két lábu pohos állat (álszemérmem tiltja, hogy bolhának nevezsem) egy hatalmas ugrással vigan menekül a biztos kivégeztetés elől. Anyám az állatka ejtette vörös foltokat a gyermek testén gyöngéden megdörzsölgeti. Zoltánka elhallgat, természetes arcszínét visszanyeri s hálásan gyűgyög jótevője szemébe.

Anyám hangos kacajra fakad s a gyermeket megszoztatván, elkiáltja magát: „Hiszen ez a gyermek éhes! bizonyosan elfelejtették megétetni! adjatok hamar táp-pépet! . . .“

Petőfi és neje felugranak; egyik egyfelől, másik másfelől segédkezik anyámnak, aki Zoltánkát istenigazában jóllakatja . . . És szent volt a béke, a megnyugvás.

Az ifju pár arcza felvidult; örömükben ismét egymás keblére borulnak, hálálkodnak, csókolóznak . . . S talán az idők végeiglen e festői csoportban maradnának, önfeledten, ha anyám, a mai operáció öröme, meg nem hívja őket — a „javíthatlanokat“ — vacsorára.

Zoltánka anyám karjaiban szépen elszenderült. Petőfi és neje pedig lélekzetüket visszatartva, túlvilági boldogsággal borultak a mosolygó arcú szunnyadóra! . . .

*

A gyönyörűen felserdült *Zoltánnal* tizennyolcz év mulva találkoztam ismét *Debreczenben*.

A korán árvaságra jutott szerencsétlen fiú az időben, mint Szabó színigazgató társulatának tagja, a debreczeni színházhoz volt szerződve, igen csekély fizetéssel. Megtudtam, hogy betegen, elhagyottan fekszik a lakásán. Siettem meglátogatni, hogy lehetőleg segítségére lehessek . . . Egy „csapó“-utcai kis bérszobában, ágyban fekvé találtam.

Középtermetű, széparczú ifjú volt, rendkívül élénk szellemmel. Most, a Szabó kosztján, kissé le van soványodva. Mulékony természetű betegsége mellett, ép frissességben tartotta fenn vidám kedélyét, mely szikrázott az elmésségtől. Éppen valami francia szindarab fordításával foglalkozott. Igen bőbeszédű volt. Folyvást elménczkedett sanyarú helyzete s színészi mivolta furcsaságai fölött.

Kifejezéseiben a kora érettség jeleit láttam feltűnni. Bizonyos *akaraterő, függetlenségi* ösztön, az *önállóságra törekvés* vágya — atyja jellemének csirái — nyilvánultak szavaiban, melyeken átcsillamlott a szülőitől örökölt zsenialitása . . .

Meggyőződése, hogy szerencsésebb körülmények között, *nagygyá* fejlődhetett volna! . . .

Az anyjához intézett *intelem* örködött fölötte:

„Légy anyja és nem mostohája,
Nehogy eljőjjen egy napon
És elvezessem kézen fogva,
Őt is oda, hol én lakom!“ . . .

Védangyala megszánta hányt-vetett életét s örök megnyugodásra magához vette — az *édesatyja* szelleme.

Utolsó találkozásom Petőfivel.

1849. május 21-én.

„Ki nem féli az elhalást : nincs mit félnie a haláltól !“

Klopstock.

Szabadságharczunk utolsó, legfényesebb diadala: Budavár bevétele volt 1849. május 21-én. Oly rajongó lelkesedésű ostromló sereg sohasem környezte Budavárát, — oly elkeseredett ellenség alig védte azt.

Atyám hajnalban, az ostrom kezdetekor, két pisztolylyal az övében s egy rövid karddal az oldalán, mászott át Pestről, a lánczhid vaspántjain keresztül — minthogy a faburkolat fel volt szedve — Sikor barátjával együtt Budára. Pedig atyám sebe, melyet a kassai csatában, Lemesánál kapott, még csak pár nap óta hegedt be teljesen. Sikor, a félúton kimerülve, kénytelen volt tőle visszamaradni.

Én már a várban voltam, a rés felől ostromló 47-ik zászlóaljambeliek egy részével. S éppen a zászlónkat tüztük föl Püspöki zászlótartónkkal a pesti oldalra, a vár elfoglalása jeléül, midőn egy

harsány „Ákos“-kiáltásban atyám hangjára ismerek. Hozzá rohantam. Egymás keblére borultunk. Aztán minthogy az egyes házak ablakaiból még mindig lövöldöztek ránk az odamenekült osztrák katonák: gyorsan a réshez siettünk, hol atyám az elesettek-től vett fegyverrel és lőporral látta el magát. Aztán a többi társaimmal a házakban rejtőző ellenség lefegyverzésére siettünk.

Majd falrengető „éljen“-kiáltások s a pesti oldalról felhangzó „Rákóczi-induló“: a vár teljes bevételét hirdették.

Vezéreink az összes honvédségnek szabadságot engedtek e napon. S atyámmal én is hazavergődtem a pesti lakásunkra.

E győzelem öröme atyám estebédre hívta meg hozzánk a közelben levő barátait: *Petőfit nejével, Szentpéteryt, Sükeit, Sikort.*

Ezen az estén voltam utólszor együtt Petővel.

Az estebédhez én szolgáltattam néhány palaczk rendkívül finom csemege-bort, melyet igen csekély összegért vásároltam egy élelmes közhonvédtől, ki azt a dúsan felszerelt és közprédára bocsátott nádori pinczéből akvirálta.

A megfelelő vacsora után lelkes hangulatban és „főnség érzetével“ fogyasztották vendégeink a fejedelmi nektárt, minővel valóban csakis „földi istenek“ bővelkedhetnek. De mintha sejtettük volna, hogy ez az *utolsó* győzelmi áldomásunk s végbúcsúnk a *független* magyar haza fővárosától: örvendezésünkön egy-egy pillanatra komor sejtelmek érzete nyilalt át . . .

Szóba jött, hogy immár az orosz invázió polypkarjai csapkodják határainkat. Hogy a hetekig halogatott budai ostrommal időt engedtünk a megkoppasztott és Bécs felé menekülő osztrák seregnek a megtollasodásra, — s végül: hogy ilyen elszántsággal és ennyi véráldozattal Budavárát sokkal rövidebb idő alatt is bevehettük volna, — és hogy e szándékos és indokolatlan késedelem miatt Klapka is szemrehányást tett Görgeinek, stb. stb. . . .

Ámde a tornyosuló veszély: az invázió hire, a győzelemittas honvédsereg harcziás szellemét legkevésbé sem deprimálta; ellenkezőleg, serkentésül szolgált az újabb és dicsőségesebb győzelmek kivívására.

Petőfi és atyám ezen az estén határozták el véglegesen, hogy a döntő harcra Bémhez csatlakoznak, akinek ügyszeretében, lángeszében, hazafiságában leginkább megbiztak.

Nehéz szívvél bár, de a legboldogabb viszontlátás reményében fogadtam Petőfi bátorító kézszorítását és utolsó búcsúcsókját . . .

Nekem, katonai alárendeltségem miatt, szabadakaratom kötve lévén, vissza kellett mennem még ugyanazon az éjszakán a zászlóaljához, mely a „Széchenyi“-hegyen táborozott. Bár nem felejtettem még ma sem, hogy Petőfinek, valamint atyámnak nem szolgált megnyugvásukra, hogy engem a Görgei hadtestében kellett hagyniok, akinek akkori taktikájáról nagy tehetségű államférfiunk: *Szemere Bertalan* is úgy nyilatkozott, hogy: Görgei viselkedésében oly politikát lát, mely ügyünket elveszitheti anélkül, hogy az ellenséggel megütközött volna! . . .

Atyám elkisért táborhelyemre s az éjszakát a szabad ég alatt velem töltötte. Másnap délelőtt visszatért Pestre családjához.

Petőfi nejével legjobb ismerősei és barátai látogatására indult, mintha ezzel akart volna tőlük örökre búcsút venni. Először is Szalontára ment Aranyhoz; aztán ifjúkori barátját, *Ormayt* látogatta meg Mezőberényben. Majd a sebesült Damjanich látogatására készült Aradra. Eközben érkezett hozzá, július hó végén, atyám, hogy megegyezésük szerint Bémhez menjenek Erdélybe.

Petőfi utolsó útja.

— — — „És még sem tudom, hogy
Mit szeretnék jobban :
Haza menni-e majd a harcz végén, vagy itt
Elesni a hadban ? . . .
Társaim arczáról, akik elhullanak,
Én arról azt látom :
A hazáért halni legnagyobb boldogság
Ezen a világon !

Petőfi.

Atyám, Kiss honvédezredessel — a debreczeni színház egykori intendánsával — ennek a kocsiján érkezett Mezőberénybe Orlayhoz, akinél Petőfit feltalálta.

A végveszély közel volt. Az idő sürgetett. Atyám rábeszélte Petőfit, hogy egyelőre hagyjon fel a beteg Damjanich látogatásával és siessenek egyenesen a Bém táborába.

Petőfi nyomban beleegyezett. S néhány percz mulva, a Kiss ezredes kocsiján, már útban voltak Erdély felé.

Petőfi — miként atyám utóbb elbeszélte — az egész úton csodálatosan fennkölt, lelkesült kedélyállapotban volt. Tyrteuszi szellem ihlette :

folyvást rímekben beszélt; döntő csatákról, diadalokról verselt; költeményét:

„Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg! . . .”

ezerféle változatban hangoztatta, idézte . . . Exaltációjában Bémet Shakespere fölé emelte. Emiatt atyámmal — először és utoljára az életben — csaknem komoly összeütközése volt. Petőfi lelkesedése nem ismert határt.

— A szabadságharcz dicshimnuszát nem festhette, apotheozisát nem írhatta meg ragyogóbb színekkel emberi halandó, mint Petőfi tevé élőszóval, ez átszellemült állapotában! — jegyezte meg atyám.

Mily magasztos meghódolás az eszmény előtt, mily mérhetlen hazaszeretet s mily végtelen rajongás a népszabadságért, mely Petőfit arra készítette, hogy édes családi otthonát, imádott nejét, bálványozott Zoltán fiát rövid együttlét után, amennyit neki a fukar sors juttatott, az első és legboldogabb méz-édes évében hagyja el s fegyvert ragadva, a honvédek sorában csatasíkra szálljon!

Avagy: nem éppen ez a rendkívüli családi üdvösség ösztönözte-e őt méginkább arra, hogy tüzhelyét megvédje s hazája felszabadításával, a polgári élet drága kincsét: a *békeséget* megszerezze s önnön nyugalmát, *családi élete boldogítására*, biztosítsa!?

Vagy talán éppen azért részesült oly rendkívüli

mértékében a szeretetnek, hogy mindazt *egyszerre* élvezhesse, amit különben egy *hosszú élet* tartama nem birhatott volna oly intensiv erőben, *üdeségében* és *mélységében* fenntartani! . . .

Bémet Marosvásárhelyen érték be. Az öreg hadvezér rendkívül megörült érkezésüknek. Apai szeretettel ölelte keblére bálványozott „fiát“. Mindenekelőtt megparancsolta neki, hogy azonnal készíttessen magának *őrnagyi* ruhát, amely rangra már két hó előtt emelte. Ily egyenruhában akarja őt maga mellett látni, — mondá. Egyszersmind megbízta atyámat, hogy azonnal rendelje meg — legjobb ízlése szerint — valamelyik vásárhelyi szabómesternél az *őrnagyi* attilát Petőfi számára.

Atyám e megbízatásban Petőfi fényes erkölcsi elégtételét látva, a legnagyobb örömmel sietett teljesíteni Bém parancsát. Petőfi *őrnagyi* ruháját egy nap alatt elkészíttette s másnap, július 31-én, Petőfi után vitte azt a segesvári honvédtáborba, mely akkor már a csata megkezdéséhez, fegyverben állt s így az egyenruha fölvételére Petőfinek nem lehetett többé érkezése. Petőfi könnyű vászon-zubbonyban küzdötte végig a csatát.

Bém a tulnyomó orosz haderővel szemben, hősies lelkingugalommal és elhatározással, az önfeláldozás és erkölcsi fenség magasztos érzetével vezette élethalál harcra elszánt kis seregét, szabadságharcunk eme csodákat művelt félisteneit. Petőfit maga mellé vette. Atyámat pedig Damaszkín ezredes, hadosztály-parancsnok mellé rendelte.

Atyám távozásakor figyelmeztette Petőfit, hogy miután lova nincs, „gyalog ne menjen Bém után, mert a csata hevében nem fogja őt követhetni“.

Petőfi határozott elszántsággal válaszolá: „Bármilyen történjék, én az öregtől el nem maradok!“

Ezek voltak *utolsó* szavai atyámhoz.

Atyám, a harcz folyamán még látta, amint Petőfi egyedül követi az országúton visszavonuló honvédeket. Majd, hogy az üldöző kozákok elől menekülve, egy parasztkocsira kapott fel, mely az előtte hátráló honvédek után ügetett. De a következő pillanatban Petőfi leugrott a kocsiról, melyet az utána száguldó kozákok annyira megközelítettek, hogy lándzsájuk hegyével őt csaknem elérték. Ekkor Petőfi, az országútról letérve, a kukoriczaföldekre menekült, hová az egyik kozák előre-szegezett lándzsájával utána tört . . .

E perctől fogva Petőfi alakja örökre eltűnt az emberi szemek elől . . . végőhaja tehát beteljesült, miként látnoki szelleme előre megjósolá . . . s

„A holttesteket egy közös sírnak adták,
Kik érted haltak szent világszabadság!“

Kettős kegyelet fűz a július 31-dike emlékéhez. Két, szívben-lélekben rokon-barát megdicsőülésének napja ez: a Petőfi Sándoré és Egressy Gáboré. Az előbbi: 1849. július 31-dikén fejezte be magasztos földi pályáját, atyám nem kevésbé dicsteljes küzdelemben vált meg porhüvelyétől ugyancsak

július 31-dikén, 1866-ban, „Brankovics“ előadása közben, a nyílt színpadon.

A correspondeáló lelkek delejessége útján, vagy : egy fensőbb hatalomnak az élet változásait szabályozó bölcsesége szerint, önként, vagy önkénytelenül történt-e ama határnap kijelölése, e dátumok találkozása? . . . Ki tudná megmondani?! . . .

Petőfi elhunytában atyám egyetlen lelki barátját, Etel nővérem első imádóját, én ifjúkori legbecsesebb ismerősömet siratjuk.

Üdvözült jós lelke a „szabadság“ hajóján szállt tova, hová ihletsége ragadta Mily fönséges útja az elköltözésnek, melylyel életünk legforróbb óhajtása teljesül! . . . Lehet-e a dicsőségnek tündöklőbb osztaléka, a becsvágynak magasztosabb foka, mint a hazáért halhatni meg?! . . .

Úgyde Petőfi nem halt meg! Ő él, a szabadeszmék fellobogózott gályáján, melyet lángszelleme hord, kormányoz, szertevive kincseit, hogy a világot elárassza velük . . . Majd fölkeresi sorra az uj és ujjabb nemzedékeket, hogy behatoljon az *ígéret* földjére, hová bennünket az emberiség megváltása hív! . . .

Szelleme megszentelt és örök . . . s a hazaszeretet ékes fegyvereivel ma is osztja-vívja a Hunok legyőzhetetlen, diadalmas harczait! . . .

Társalgásunk Petőfi szellemével.

(1853.)

„Földön s égen több dolog van, mint
bölcsesegtek álmodja, Horatio.“

Shakspeare: „Hamlet“.

A zsarnoki attrakció, melyet szabadságharczunk lezajlása után, az elnyomatás éveiben, a rémuralom vesztegető, megfélemlítő szörnye, a testben-lélekben elgyötört nemzetre gyakorolt, elvonulttá tette a honfiak jobbait, s kiki családi körében rejtgette legdrágább kincseit: szent fájdalmát, törhetlen hitét.

Atyám szerény tüzhelye szintén egyik menedékvára volt az üdülést kereső lelkeknek, akikkel bizalmasabb baráti viszonyban állt. „Megfogyva bár, de törve nem“, együtt kutatták távolban-közelben mindazt, ami látkörüket szélesbítheté, s az ossziáni ködben biztató árnyakat, derengést talált.

Szélesbörű vizsgálódásaik közepett tudomásukra jutott, hogy Amerikában módját találták az elhunytak szellemeivel való érintkezésnek, hogy:

társaloghatnak velük, sőt, hogy: a *jövőt* is megtudhatják tőlük.

Lett legyen bár máguszi erő, szórakoztatás, mechanizmus, fantazmagória, ami felröppent a szabad gondolkozás hazájában, fogadhatták-e e hírt közömbösen a haza sorsa fölött aggódók?... Atyám és barátai, lelki szükségből, kapva-kaptak rajta!

A segédeszköz egy tányérnagyságu fa-asztalka volt, a kisujj nagyságának megfelelő, három falábbal, egyenlő háromszögben beléerősítve, melyek egyikét írón helyettesítette. Utasítás szerint: a társaság egyik gyöngébb idegzetű tagjának kellett az ujjait az asztalkára tennie s ez a *jó* szellemhez intézett kérdésre, megmozdult, s az aláhelyezett papirosra írta a feleleteket.

A kis asztalt atyám megcsináltatta Leggyöngébb idegzetű volt családunkban Etel nővérem. Ő tette az asztalkára az ujjait; eleintén valamennyit. De pár heti gyakorlat után, már két-három ujj is elég volt ahhoz, hogy funkcióját végezze.

A szellemekhez intézett kérdésekre az asztalka kezdetben csak lassan, nehézkesen írta a betűket, illetve: a feleletet; de hetek múlva már oly gyorsan és kaligraficce írt, ahogy nővérem magától írni nem volt képes.

Sőt, egyik ismerősünknek angol nyelven föl-tett kérdésére, angolul írta le a feleletet, amely nyelvet nővérem egyáltalában nem értette.

Megdöbbentünk. Atyám kérdésre-kérdést halmozott. Hetekig, hónapokig álltuk körül a kis asztalt, legtovább az éjjeli órákban, midőn atyámnak legtöbb érkezése volt.

Látogatóink sem vonhatták ki magukat a rendkívüli hatás alól, melyet az asztalírás látványa nyújtott, — még a nagytudományú Brassai bátya is emberül állt, s bölcs hallgatással fogadta a kérdéseire kapott feleleteket.

Birtokomban vannak atyám némely följegyzései, a *Petőfi szellemével* folytatott tárgyalásról. Ime, néhány részlet, melyeket, mint szemtanú, hitem és meggyőződéseim szerint, mindmáig kegyelettel megőriztem. A kérdések és feleletek folyama alatt, folyvást a nővérem ujjai voltak a kisasztalra föltéve.

Etel kérdezi: Ki az a szellem, amelyik nekem felelni akar?

Szellem feleli: Petőfi.

Atyám kérdezi az édesanyja szellemétől: Jól értettük-e, édes mami, hogy: Etelke szelleme Petőfi Sándor?

Atyám anyja feleli: Jól.

Atyám kérdezi Petőfi szellemét: Találsz-e örömet abban a fölfedezésben, hogy veled beszélhetünk?

Petőfi szelleme feleli: Oh igen! Nagy örömet találok abban, ha veletek társaloghatom.

Atyám: Mi módon szokta veletek tudatni az Isten akaratát?

Petőfi: Mi módon? azt tudnotok sok volna.

Atyám: Felfoghatjátok-e ti az Istent?

Petőfi: Te talán velem akarsz próbát tenni?

Atyám: Ezt nem értem; ez igen mély nekem.

Petőfi: De tán magasnak is beillenek.

Atyám: Mit üzensz a Perger-féle klubnak, mely már óhajtva várja a szellemek nyilatkozatát? (Egy, a szellemekkel társalgó klub Amerikában.)

Petőfi: De még előbb óhajtá a sült experimentumot.

Atyám: Ki az a rendőr körülöttem, kinek parancsolva van: engem szemmel kísérni?

Petőfi: Az Prottmann, senki más.

Atyám: Él-e még magyar valahol a földön kívülünk?

Petőfi: A cserkeszeken kívül, nincs más fajtánk.

Atyám: Attila természetes halállal halt meg?

Petőfi: Nem természetes volt halála.

Atyám: Hol halt meg Álmos vezér?

Petőfi: A Dnieperen túl.

Atyám: Nevezd egy magadnál tökéletesebb szellemet, akit mi ismerünk.

Petőfi: Shakspere.

Atyám: Ugy mondja a krónika, hogy Shakspere is szerette a bort?

Petőfi: Shakspere? De írt!

Atyám: Mikor szabadul fel a magyar nemzet a járom alól?

Petőfi: Nemsokára!

Atyám: A nemzeti kormány idejében színész leszek-e én?

Petőfi: Oh nem! (Egy évvel előbb halt meg: 1866-ban.)

Atyám: Nem mondhatnád meg: mi leszek akkor én?

Petőfi: Várj.

Atyám: Amint látom: nem igen akartok velünk sokat tudatni titkaitokból!?

Petőfi: Hát minek? Elég tudós vagy te itt a földön; ne készítsd előre magadat hozzánk; hadd maradjon akkorra is valami, ha majd színről-szinre láthatjuk egymást újra.

Atyám: Hát a szellemek tökéletesednek, mint szellemek?

Petőfi: A tökély olyan, hogy talán még a leg-tökéletesebb is tökéletesedhetik.

Atyám: Hol vannak azok a szellemek, akik nincsenek az emberekkel összeköttetésben?

Petőfi: Azt előbb tudni kellene; de nem én látom el őket útlevéll.

Atyám: Valaki ismét megjelent az élők közt nevedben: légy szives felelni arra! (Egy ál-Petőfi, erdélyi származású csaló.)

Petőfi: Nemcsak szives, hanem kegyes is vagyok meg nem jelenni.

Atyám: „Lehel“ című költeményednek megvan-e a vége valahol?

Petőfi: Nincs biz' ez itt e földön, ha csak e világból el nem kezdem; de ezt bajosan teszem.

Atyám: Nem maradt-e fenn valami kívánságod itt a földön, miben én szolgálatodra lehetnék?

Petőfi: Nem, jelenleg, kedves barátom, semmi.

Atyám: Kérlek, egyetlen barátom, ha meg nem bántalak kérdésemmel: kicsoda ott fenn a te legjobb barátod?

Petőfi: Az Shakspere, te jól gondoltad, barátom.

Atyám: Mit üzensz Arany Jánosnak?

Petőfi: Azt, hogy semmi baj; csak ő legyen jó professzor, érted? Ember-ember, hova lettél, hogy Kőrösre el nem mentél?

Atyám: Hiszi-e Arany azt az üzenetet, amit hozzá küldöttünk?

Petőfi: Elhiszi azt Arany nemsokára.

Atyám: Mit üzensz Tompa Miskának?

Petőfi: Hiába üzenek, azt úgyis tudja mi a teendője.

Atyám: Volt veled még valaki, mikor megölték?

Petőfi: Én csak egyedül voltam.

Atyám: Ki volt utólszor veled pajtásaid közül?

Petőfi: Én mással nem voltam, mint veled utólszor, Gábor.

Atyám: Sokszor bánt az a gondolat, te látod lelkemet, hogy ha én akkor Mezőberénybe nem megyek és téged Erdélybe nem viszlek, te talán most is élhetnél, miután éppen Aradra készültél Damjanich-ot látogatni?! Nem vádolsz-e engem azért, hogy talán én vagyok oka korahalálodnak?

Petőfi: Oh, te nem, Gábor; lelkedet látom én; az Isten akarata volt; téged vádolnom nem szabad, barátom!

Atyám: Elég lesz-e mára az írás?

Petőfi: Feuerabend! Elmehetsz!

Etel, a Petőfi szelleméhez: Miért az egyik orcám pirosabb, mint a másik?

Petőfi: Mert egyikben a Gábor vére foly, a másikban a Zsuzsikáé. (Édesanyjáé.)

Etel: Kivülem vagy még másvalakinek szelleme a földön?

Petőfi: Az én szellemem sohasem volt két-kulacsos.

Etel: Miért fáj az én mellem csontja?

Petőfi: Kedves Etelkém, te sokat is fáradsz velünk.

Etel: Most restek vagyunk a kérdésen gondolkozni; nem diskurálnál magadtól velünk?

Petőfi: Diskurálni? Parlez vous français?

Etel: Oui, mon ami!

Petőfi: No hát beszéljünk magyarul; mert jön a török, meg a francia, savez vous?

Etel: Minek köszönjük, hogy ily költői kedvvel társalogsz ma velünk? (Virágvasárnapján.)

Petőfi: A virágnak megtiltani nem lehet, — hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet, — ily kikelet legyen élted, Etelkém, — virágvasárnapra kívánom ezt én! Petőfid, — de elhidd!

Etel: Mit üzensz apámnak?

Petőfi: Üdvözlöm, ne feledjen!

Etel: Ott leszel a színházban, apám első fölépésekor?

Petőfi: Hogyne; mindenkor!

Etel: Hol foglalsz helyet?

Petőfi: A karzaton.

Atyám: Az a véleményed van Kazinczy Gáborról, mint amit erdélyi utazásunkkor mondtál, mikor Cicerohoz hasonlítottad a jellemét?

Petőfi: Biz' olyanformán.

Atyám: Együtt vagy-e te Garai, Czakó, Csokonay s a többi szellemével?

Petőfi: Azokkal is együtt vagyok; — mi szellemek mind együtt vagyunk.

Atyám: Shakspere szelleme tökéletesebb-e, mint te?

Petőfi: Ő ott is Shakspere most is!

Atyám: Őszintén a francziával tart az osztrák, vagy az oroszot segíti?

Petőfi: Az orosz tartja benne a lelket, hát hogy hagyná el?!

Atyám: Hol és mikor kapja az utolsó csapást az osztrák és az, aki benne a lelket tartja?

Petőfi: Jaj, annak nem kis idő kell; ezek szaporák, mint a skorpió!

Atyám: E szerint hát bizonyosan el fog jönni a világszabadság napja?!

Petőfi: Az még örök titok legyen előttetek!

Atyám: Ki jelenleg a legnagyobb hazaáruló?

Petőfi: Annak száma sincs, kívül-belül.

Atyám: Ki Európában a legnagyobb színész?

Petőfi: Az Rachel jelenleg.

Atyám: Ugyan, Sándor barátom, tud-e rólam valamit Shakspere barátod?

Petőfi: Hogyne, te létezel előtte, mint aki az ő bibliájának jó, hív követője vagy!

Atyám: Mikor láttuk egymást utólszor, Sándor?

Petőfi: Bém táborában.

Atyám: Bánod-e, hogy oly korán meghaltál?

Petőfi: Bánom.

(VÉGE.)

TARTALOM:

	Lapszám
Megismerkedésem Petőfivel	11
Sándor nevenapján, 1845 márczius 17-én . . .	25
Kirándulásunk Petőfivel a Rákosmezőre és Visegrádra	36
Petőfi első szerelme. „Zöld Marczi“	54
Márcziusi emlékek 1848-ból. A „Talpra magyar“ első dallama	68
Petőfi mézes hetei és családi otthona	78
Utolsó találkozásom Petőfivel 1849 május 21-én	85
Petőfi utolsó útja 1849 július végén	89
Társalgásunk Petőfi szellemével 1853-ban . .	94

Kunossy, Szilágyi és Társa

Könyvkiadóhivatalában Budapestén, IV., Semmelweis-utca 14
a következő irodalmi kiadványok jelentek meg s SZILÁGYI BÉLA könyv-
kereskedésében IV., Rápoly-körút 26. valamint minden más könyvkereskedés
útján beszerezhető.

Bakos Sándor. Elektromosság a gyakorlatban. Elektrotechnikai kézikönyv. Fü- gelenként: Marconi találmánya, a drótnélküli táviró . . . 5.—. Vázonkötésben	Kor. 6.50
Bécsi kalauz. Képes utmutató a császárvárosban. 86 képpel és 1 térképpel kötte	1.20
Elkésztett levelek. (Briefe, die ihn nicht erreichten.) Regény levelekben. Az eredetinek 85-ik kiadása után fordítva 4.80 Kötte	3.—
Fekete könyv. Eredeti bűnügyi és detektív történetek, írta dr. Güthi Soma. Eddig 5 kötet jelent meg ára kötetenként	2.—
Gorkij Maxim. Éjjeli menedékhely. (Szinházi kiadás) —.60 Kötte	1.—
Hairie Ben Ajad. A török nő élete a társaságban és a hárem	1.20
Korchmáros Kálmán dr. Montecarlo és játéktérmei. Képes czimboritékkel, szá- mos illusztrációval és a szövegbe nyomtatott képpel	4.—
— Ugyanaz németnyelvű kiadásban: Montecarlo und seine Spielsäle. Mit vielen Illustrat. u. in d. Text gedruckten Abbildungen, in farbigem Umschlag	4.—
Kiss János dr. és Gergely József. Jézus élete. Hosszúak folio alakú remek dizsmű, képekkel	1.50
Kossuth Ferencz 30 parlamenti beszéde, elterajzi adatokkal kíséri Hentaller Lajos. Számos képpel 5.—. Ugyanaz diszkötésben	7.—
Mathers Helén. Jön a rozson át. (Új olcsó kiadás.) Regény 3 kötetben kötte	4.50
Morva Rezső. Kézikönyv az összes gőzkazánok, valamint az összes stabil gőz- gépek kezeléséről, a magas és alacsony nyomású sűrítővel működő gőzgé- pekről. Vizsgáló gépezetek előkészítésére. Számos ábrával. 5. bővített kiad- ás 4.—. Vázonkötésben	5.—
Nagy Iván. Magyarország családai ozimerekkkel és nemzékrendi táblákkal. Egyedül magyar, a nemzési családok leszármazásait tárgyaló, kimerítő és monu- mentális munka. 20 kötet és pótkötet: együtt 21 kötet 150.— 18 félbörkötet	220.—
Olaszország remekei. Olaszország és az olaszok műkincseinek fényképgyűjte- ménye. 2 albumalakú kötet több mint 2000 fénynyomatú képpel, fényes diszköt.	70 —
Székelly Dávid. Magyar írók álnevei a multban és jelenben	1.50

Minden iskolának nélkülözhetetlen a

NAGY MAGYAR ATLASZ

150 színes főtérkép és 257 melléktérképpel és névmutatóval.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából

ERŐDI BÉLA

BERECZ ANTAL

Magyar Földrajzi Társaság v. elnöke

a Magyar Földrajzi Társaság tb. főtítkára.

közreműködésével szerkesztette

Dr. BRÓZIK KÁROLY

főreáliskolai tanár

A tervezetben még közreműködtek

LÓCZY LAJOS CHOLNOKY JENŐ PÁLFFY MÓR

egyetemi tanár, az ázsiai
és kínai lapoknál

egyetemi tanár,
eredeti lapoknál

osztálygeológus, Magyar
ország geológiai térképénél

HOMOLKA JÓZSEF

m. kir. térképész.

Ára diszes félbörkötésben 48 Korona. Megrendelhető 3 koronás
havi részletfizetésre is.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

